

3.3. TÜRKÇEDE BÜRÜN VE SÖZDİZİM ARAKESİTİ

Güliz GÜNEŞ

Leiden Üniversitesi, Dilbilim Enstitüsü
Tübingen Üniversitesi, İngilizce Bölümü
gunesguliz@gmail.com

1. Giriş

Bürün ve sözdizim etkileşimi alanındaki çalışmalar sözdizimsel öbeklerin akıcı konuşma sırasında bürün yapısında öbeklenmelere yol açtığı ve çeşitli sözdizimsel ilişkilerin oluşan bürün öbeklenmelerinin ve tümcenin bürünsel yapısındaki diğer özelliklerin karşılaştırmalı incelenerek ortaya çıkarılabileceği varsayımları üzerine kurulmuştur¹. Buna göre, tonlamada gözlemlenen alçalmalar ve yükselmeler, perde vurgusundaki değişimler, duraklama, öbek sonundaki seslem uzunluğundaki farklılıklar, sınır tonlamaları ve benzeri parçasal ve parçalarüstü sesbilim olayları bize bürünsel öbeklenmeler hakkında ipuçları verir. Bürün ve sözdizim arakesiti bağlamında ölçülebilen bürünsel öbeklenmeler soyut sözdizimsel yapının somut bir yansıması olarak görülür. Bu açıdan, bürün çalışmaları tümcelerin derin yapıdaki düzenlenişlerini anlamada bize rehber olur.

Chomsky ve Halle (1968) ve Selkirk (1972) gibi öncü çalışmalardan itibaren genel görüş, tümcelerin (ve tümceleri oluşturan birimlerin) bürün yapısındaki öbikleşme örüntülerinin sözdizimin etkisiyle oluştuğudur. Buna göre, bir tümcenin bürünsel örüntüsü, o tümcenin sözdizimsel düzenini yansıtmaktadır.

Arakesit çalışmalarının amaçlarından biri, bu yansımanın sözdizimsel yapıyı ne doğrulukta yansıttığını saptamak ve eğer bürünsel yapı ve sözdizimsel yapı arasında uyumsuzluklar varsa, bu uyumsuzlukların kaynağını bulup bürün yapısının oluşumunda etkili olan sözdizimsel etkilerden ayrıştırılmasını sağlamaktır.

¹ Konuşma dillerine ek olarak işaret dillerinde de bürünsel yapılanmadan bahsedebiliriz (bkz. Sandier, 2011). Bu bölüm konuşma dilindeki bildirim tümcelerinin bürün yapısını kapsamaktadır.

Bu bölüm, Türkçenin bildirim tümcelerinde gözlemlenen bürün yapısının temel özelliklerini sunduktan sonra, bürün-sözdizim arakesiti alanında öne çıkan sözdizimsel ilişkileri ve yapıları bürünsel özellikleriyle birlikte tartışmaktadır. Bu tartışma gösterecektir ki, Türkçenin bürün yapısı ana hatlarıyla kaynak tümcelerın sözdizim yapısını büyük oranda yansıtmaktadır. Gözlemlenen beklenmedik uyumsuzluklar dil-dışı nedenlerden olabilmekle birlikte, sistematik uyumsuzlukların üç temel nedeni olduğu görülmüştür. Bunlar (i) sözdizimsel dilbilgisi kurallarından bağımsız işleyen bürünsel dilbilgisi kuralları, (ii) odaklamanın (ve genel olarak bilgi yapılanmasının) bürün yapısına etkileri ya da (iii) belirli sözdizimsel birimlerin ve yapılanmaların eşleşme sırasında bürünsel bölütleme algoritması tarafından gözardı edilmesi olarak sıralanabilir.

Bu çalışmanın içeriği şöyle sıralanmıştır: Birinci bölümün devamında bürün-sözdizim etkileşimi alanındaki ana tartışma konularına genel bir bakış sunulmaktadır. Arakesit kuramlarına kısa bir bakıştan sonra, ikinci bölümde Türkçenin bürün yapısı ana hatlarıyla betimlenmektedir. Burada Türkçenin bürünsel tipolojideki yeri, ton ve perde vurgusu dağılımı, bürünsel kurucu yapısı, odaklama etkisindeki bürünsel yapılaşma ve çalkalanan sözcüklerin bürünsel konumlarında görülen kısıtlamalar gibi pek çok konu tartışılmaktadır. Üçüncü bölüm Türkçede bürün-sözdizim eşleşmelerini, sunulan kuramsal çerçeve dahilinde, çeşitli yapılar üzerinden tartışmaktadır. Bu bölümde ayrıca, yukarıda bahsedilen eşleşme uyumsuzluklarının birinci ve üçüncü sebepleri örneklendirilecektir. Çalışma dördüncü bölümde verilen kısa bir özet ile bitirilmiştir.

1.1. Bürün-Sözdizim Arakesiti Kuramlarına Kısa Bir Giriş

Bu bölümde, günümüzde geçerliliğini koruyan ve çeşitli dillerin bürün yapılanmasını sözdizim arakesiti çerçevesinde değerlendirilmesini sağlayan araçları sunan ana kuramlar ve bu kuramların birbirlerinden farkları sunulacaktır.

İngilizce üzerine yazılmış olan Chomsky ve Halle (1968) üretici sesbilim için öncü bir yayın olarak kabul edilir. Bu yapıt günümüz bürünbilim bilgileri ışığında değerlendirildiğinde, bürünbilime de katkılarıyla da öne çıkmaktadır. Chomsky ve Halle (1968), bürün-sözdizim arakesiti çalışmalarının ilki olarak kabul edilebilir. Sözcük vurgusu, kavşak olayları ve bürünsel öbeklenme sözdizim yapılanmalarıyla ilk defa bu çalışmada üretici kuram çerçevesinde ilişkilendirilmiştir. Takip eden elli yıl içerisinde, özel-

likle 80'li yılların ikinci yarısında Selkirk (1972, 1984, 1986) ve Nespor ve Vogel (1986) gibi çalışmalar ışığında, bürün-sözdizim arakesiti çalışmalarının kapsamı genişlemiştir. Artık pek çok dilin bürünsel yapısı betimlenmiş durumdadır ve bu dillerde farklı dil yapıları üzerine bürün-sözdizim arakesiti çalışmaları bulunmaktadır (bürün-sözdizim arakesiti kuramlarına genel bir bakış için bkz. Shattuck-Hufnagel & Turk, 1996; Truckenbrodt, 2007; Elordieta, 2008; Wagner & Watson, 2010; Selkirk, 2011; Wagner, 2015; Elfner, 2018; Inkelas & Zec, 1990; Jun, 2005; 2014; Selkirk & Lee, 2015; Selkirk, 1984; Nespor & Vogel, 1986; Pierrehumbert & Beckman, 1988; Gussenhoven, 2004; Ladd, 2008; Féry, 2016; Kalivoda, 2018; Bennett & Elfner, 2019).

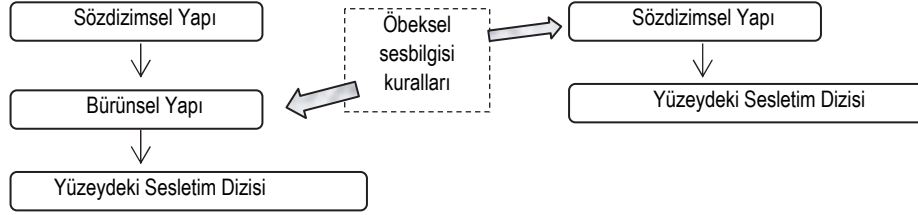
Bürün-sözdizim arakesitini ele alan kuramsal yaklaşımları iki ana grupta inceleyebiliriz. Bu gruplama kuramların (öbekselle) sesbilim (*phrasal phonology*) kurallarının hangi düzeyde oluşmuş yapılanmalarla etkileşimde olduğuna göre belirlenmiştir. (1)'de bu gruplama ve her grubu temsil eden başlıca çalışmalar sunulmaktadır².

² Bu bölümde bahsedilmeyecek başka bürün-sözdizim arakesitini konu alan kuramsal yaklaşımlar arasında Selkirk'ün (Selkirk, 1986, 1995; Zwicky, Kaisse, Hale ve Selkirk, 1987) Genel Hizalama (*Generalized Alignment*) / Sınır Hizalama (*Edge Alignment*) kuramı, Steedman (1991)'in sözdizimi temel alan Ulamsal Dilbilgisi (*Categorial Grammar*) Kuramı ve Seidl (2001) ve Pak (2008) gibi limitli dolaylı gönderim (*limited indirect reference*) kuramlarını benimseyen çalışmalar sayılabilir. Arakesit etkisinin ve sözdizimsel girdinin bürün yapısının şekillenmesindeki olası etkilerini genelde yok sayan Özerkparçalı-Ölçülü Sesbilim (*Autosegmental-Metrical Phonology*) çalışmaları (Pierrehumbert, 1980 gibi) arakesit araştırmalarında dillerdeki bürünsel örüntülerin sistematik bir şekilde betimlenmesinde gerekli araçları geliştirdikleri için önemlidir. Özerkparçalı-Ölçülü Sesbilim bir arakesit kuramı olmasa da, arakesit çalışan her dilbilimcinin bu kurama ve kullandığı tekniklere hakim olması, sözkonusu araştırılan dilin bürünsel yapısının ayrıntılarıyla anlaşılması için gereklidir. Arakesit araştırmacılarının hem biçimsözdizim kuramlarına hem de Özerkparçalı-Ölçülü Sesbilim gibi sesbilim kuramlarına hakim olmaları beklenir.

(1) Bürün-sözdizim arakesitinde öne çıkan kuramsal çerçeveler

a. Dolaylı Gönderim
(*Indirect Reference*)

b. Dolaysız Gönderim
(*Direct Reference*)

Selkirk (1986, 1995, 2005, 2011)
Nespor ve Vogel (1986)
Féry (2010), Ishihara (2007, 2014)
Cheng ve Downing (2007, 2016)
Hayes (1989)
Truckenbrodt (1995, 1999, 2012)
Ghini (1993), Elfner (2012, 2015)
Pierrehumbert ve Beckman (1988)
Ladd (2008), McCawley (1968)
Ito ve Mester (2012, 2013, 2017)
Elordieta (2015)
Gussenhoven (2004), Jun (2005)

Kaisse (1985)
Wagner (2005, 2010)
Newell (2008)
Odden (1987)
Samuels (2009)
Scheer (2010; 2012)
Rotenberg (1978)
Chomsky ve Halle (1968)

(1)'deki şemada da görüldüğü gibi, dolaylı gönderim kuramlarına göre, öbekselle sesbilgisi kuralları ve genellemeleri doğrudan sözdizimsel yapıyı değil, bu yapıyı yansıtan bürünsel yapıyı hedefler. Öte yandan, Dolaysız Gönderim kuramlarında sözdizimsel yapıyı yansıtan ek bir bürünsel düzlem bulunmamaktadır. Buna göre, öbekselle sesbilgisi kurallarının hedef aldığı öbekler, ilişkiler ve bağımsallıklar sözdizimsel düzeye aittir. Bu iki kuramın tam olarak birbirlerine karşıt olduğunu söyleyemeyiz. Bunun nedeni, her iki kuramda da yüzeyleki sesletim dizisinin doğrudan ya da dolaylı olarak sözdizimsel öbeklenmeyi ve ilişkileri yansıtmasıdır.

1.2. Dolaylı Gönderim Kuramı Çerçevesinde Bürünsel Aşamalanma

Dolaylı Gönderim Kuramı (*Indirect Reference Theory*) olarak da adlandırılan (Inkelas & Zec, 1990) Bürünsel Aşamalanma Kuramı (*Prosodic*

Hierarchy Theory) (Selkirk, 1986; Nespor & Vogel, 1986; Hayes, 1989) sesbilgisi kurallarının ve genellemelerinin bürünsel ulamlara ve bürün yapısına gönderimde bulunduğunu savunur. Buna göre, sözdizim yapılanmasını (kısmen) yansıtan bürünsel yapılanma sözdizim yapısından bağımsız olarak kendi düzlemini oluşturur. Sesbilgisi kuralları, oluşan bu bağımsız bürünsel yapıdaki ilişki ve öbeklenmelere duyarlıdır. Sözdizim yapısının sesbilgisi kurallarıyla ilişkisinin bu kuramda dolaylı olmasının nedeni ara düzeyde oluşmuş bürün yapısının varlığıdır. Bürün yapısı düzeyindeki öbeklenmeler sözdizim öbeklenmeleri ile eşleşmeler gösterse de, bu kurama göre sözdizim ve bürün iki ayrı düzlem olarak kabul edildiğinden, bürünsel öbeklenmeler de sözdizim ulamlarından bağımsız olan bürünsel ulamlar olarak kabul edilir. Bu ulamların en sık karşılaşılanları (2)'de sıralanmıştır:

(2) Aşamalanma katlarıyla (küçükten büyüğe) bürünsel ulam türleri

Ritmik ulamlar	{	Seslem	(σ)	(<i>Syllable</i>)
		Ayak	(A)	(<i>Foot</i>)
Arakesit ulamları	{	Bürünsel Sözcük	(ω)	(<i>Prosodic Word</i>)
		Sesbilimsel Öbek	(φ)	(<i>Phonological Phrase</i>)
		Ezgi Öbeği	(ι)	(<i>Intonational Phrase</i>)
		Sözce	(υ)	(<i>Utterance</i>)

Bürünsel ulamlar arasında yalnızca üst düzeydeki ulamlar (yani, bürünsel sözcük, sesbilimsel öbek, ezgi öbeği ve sözce) arakesit ulamları olarak nitelendirilir. Daha düşük düzeydeki ulamlar (yani, ayak ve seslem gibi) ritmik ulamlar olarak incelenir. Arakesit ulamları da birer bürünsel birim olduklarından, elbet ritim devamlılığı gibi bürünsel duyarlılıklar doğrultusunda şekillenebilirler. Bu ulamlara arakesit ulamları denmesinin nedeni, bu düzeydeki bürünsel ulamların sözdizim ulamlarıyla eşleşme süreci sonrası oluşmalarıdır. Bu açıdan, arakesit ulamları bize tümcenin sözdizimsel temel yapısı hakkında ipuçları verir.

Arakesit ulamlarının her biriminin bir sözdizimsel ulama karşılık geldiği varsayılır. Buna göre, bürünsel sözcükler biçimsözdizimsel sözcükler ile eşleşme sonucu oluşurken, sesbilimsel öbekler sözdizimsel öbeklerin bir yansıması olarak görülebilir. Ezgi öbekleri ise tümcelere denk düşmektedir.

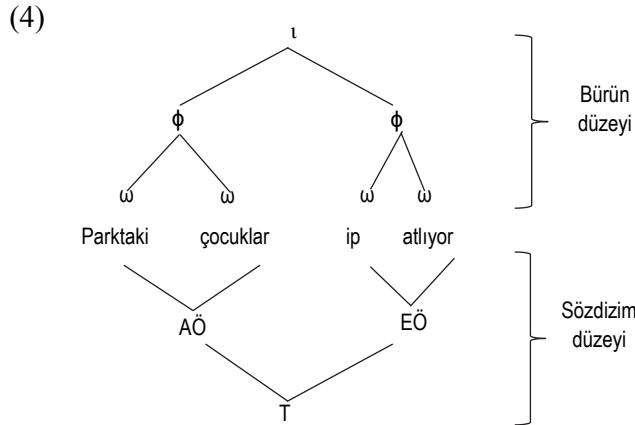
Kabaca her dilde gözlemlenmeyen ve arakesit ulamları arasında en az bilgiye sahip olduğumuz sözce sınırları sözdizimsel olarak sıralı ya da birle-

şik tümceleri içine alabilmekle birlikte, konuşmacının konuşma hızına ve iletişimsel amaçlarına bağlı olarak bir ya da sıralı birkaç tümceyi; hatta söylem parçalarını kapsayabilir. Bu anlamda, sözcenin tam olarak bir sözdizim arakesiti ulamı olup olmadığı tartışma konusu iken, bürünsel ulamların eşleştiği parçaların da ne kadar tam sözdizimsel birimler olup olmadığı sorgulanmalıdır. Sözce düzeyindeki çalışmalar, söylem-sözdizim ve sözdizim-edimbilim arakesitindeki etkileşimler de göz önünde bulundurularak yürütülmelidir. Arakesit ulamları ve bu ulamlara kabaca karşılık gelen sözdizim ulamları (3)'te listelenmiştir.

(3) Arakesit ulamları ve eşleştikleri sözdizim ulamları

<i>Bürün düzeyi</i>		<i>Sözdizim düzeyi</i>
bürünsel sözcük	↔	biçimsözdizimsel sözcük
sesbilimsel öbek	↔	sözdizim öbeği
ezgi öbeği	↔	tümce
sözce	↔	söylem parçaları

Bürünsel Aşamalanma Kuramı bürün ulamlarının sözdizim ulamları gibi aşamalanmış bir şekilde düzenlendiğini savunur. Türkçede sözce düzeyi dışındaki tüm bürünsel arakesit ulamları gözlemlenmektedir. Bu çalışmada da yalnızca üç bürünsel ulam türü tartışılacaktır. Bunlar: bürünsel sözcük, sesbilimsel öbek ve ezgi öbeğidir. Bu ulamların sözdizimsel girdi ile eşleşmesine örnek olarak (4)'te sunulan basitleştirilmiş temsili inceleyebiliriz.

Sözdizimsel hiyerarşiye göre, biçimsözdizimsel sözcükler bir araya gelerek öbekleri oluşturur, öbekler bir araya gelerek tümceleri oluşturur.

Benzeri bir şekilde, bürünel aşamalanmaya göre, seslemler bir araya gelerek ayakları oluşturur, ayaklar (ya da Türkçe gibi, eğer dilde ayak aktif bir görev almıyorsa (Özçelik, 2017) seslemler) bir araya gelerek bürünel sözcükleri oluşturur; bürünel sözcükler bir araya gelerek sesbilimsel öbekleri oluşturur ve sesbilimsel öbekler bir araya gelerek ezgi öbeklerini oluşturur. Bu ilişkilendirmeye göre, ezgi öbekleri aşamalanış olarak sesbilimsel öbeklerden, sesbilimsel öbekler ise bürünel sözcüklerden daha büyüktür. (2)'de yer alan aşamalamadaki en küçük bürünel ulam seslemidir.

Sözdizimsel ulamlar arası ilişkiler, çeşitli kurallar ve kısıtlar/sınırlılıklar aracılığıyla düzenlenir. Bu kurallar ve kısıtlar sözdizimsel dilbilgisini oluşturur. Benzer şekilde bürünel ulamlar da belirli kurallar ve kısıtlar dahilinde organize olurlar. Buna da bürünel dilbilgisi diyebiliriz. Dolaylı Gönderim Kuramının bu bağlamda Dolaysız Gönderim Kuramlarından farkı, ilkinin sözdizimsel dilbilgisinden bağımsız olarak bürünel dilbilgisinin de bürün yapısındaki şekillenmelerden sorumlu olduğunu varsaymasıdır. Bürünel dilbilgisini oluşturan kural ve kısıtlar dilden dile değişkenlik gösterebilir. Bu da bize diller arasında bürünel yapılaşma açısından tipolojik farklılıklar olduğunu göstermektedir. Dolaysız Gönderim Kuramlarında bürünel ulamlar olmadığı için, bürün yapılaşmasını düzenleyen ve sözdizimden bağımsız hareket eden bir oluşumdan bahsedemeyiz. Bu açıdan, bir tümcenin sözdizimsel öbeklenmesi ve bürünel öbeklenmesi arasındaki uyumsuzluklar Bürünel Aşamalanma Kuramına göre, her dile özgü bürünel dilbilgisi kuralları ve kısıtlamaları ile açıklanırken, Dolaysız Gönderim Kuramları bu tür uyumsuzlukları sözdizimden bağımsız bir düzeye göndermede bulunarak açıklayamaz. Bu yüzden Dolaysız Gönderim Kuramları dillerarası farklılık gösteren sözdizim-bürün uyumsuzluklarını açıklamada zaman zaman yetersiz kalır³. Bu bölümde Dolaylı Gönderim Kuramı benimsenmiştir. Bunun öncelikli nedeni Türkçenin bürün yapısının, sözdizim yapısının etkilerine ek olarak, bürünel kısıtlamalar doğrultusunda da şekillendiğinin gözlemlenmesidir.

Türkçenin bürünel dilbilgisinde etkin olan belli başlı bürünel kısıtlamaları sunmadan önce, bir sonraki alt başlıkta Türkçenin bürün yapısının genel bir görünümü sunulacaktır.

³ İki kuramın yeterliliğinin karşılaştırıldığı örnekler için örneğin, bkz. Pak (2008) ve Bennett ve Eifner (2019).

2. Türkçenin Bürün Yapısı: Genel Bir Görünüm

2.1. Öbek Dili olarak Türkçe: Tipolojik Bir Sınıflandırma

Diller sözdizimde olduğu gibi bürünsel özelliklerine göre de tipolojik farklılıklar gösterir. Örneğin, İngilizce ve Almanca gibi ezgi dillerinde (*intonation languages*) tümceyi oluşturan kurucuların sözcüksel düzeyde önceden tanımlanmış sabit vurgu ve tonlama değerleri yoktur. Tümce ezgisi, kurucuların sözcüksel değerlerinden bağımsız olarak, bilgi yapısı ya da sözdizimsel yapı gibi etmenler tarafından şekillenir. Böylesi dillerde tonlama ve vurgular ω düzeyinde değil ϕ ve ι düzeylerinde ve daha çok (edimbilim, söylem ve sözdizim ile ilgili) arakesit oluşumlarını yansıtmak için kullanılır. Ezgi dilleri ile sıkça karşılaştırılan ton dillerinde (*tone languages*) ise (Kanton gibi Çin dilleri, ya da Bantu dilleri bunlara örnektir) tümceyi saran ezgisel kontur büyük oranda kurucuların sözlüksel tanımlarında önceden belirli olan tonlama bilgisine göre şekil alır. Ton dillerinde ayrıca perde değişikliklerinin sözcükler arasında anlam ayırımına yol açtığı bilinmektedir; yani bu dillerde tonlama, öbekler arası ilişkileri düzenlemek için değil, ω düzeyinde kullanılır. Türkçe bir ton dili olmadığı gibi, ezgi dillerinden de farklılıklar gösterir (Güneş, 2013a, b; Kühn, 2014; Féry, 2016). Örneğin, ezgi dillerinin aksine, Türkçede her sözcük vurgusu bir perde vurgusu ile eşleşmez. Bu özellikle son seslemi vurgulanan sözcükler için geçerlidir (Konrot, 1981; Levi, 2005; Kamali, 2011; Güneş, 2014).

Féry (2010, 2016)'da bürünsel tipolojik sınıflandırmaya yeni bir sınıf eklenmesini önermiştir. Bu sınıf Fransızca, belli başlı Hint dilleri, Fince ve Gürcüce gibi öbek dillerini (*phrase languages*) kapsar. Buna göre, ezgi dillerine çok benzeyen öbek dilleri genelde ω ya da daha alt düzeylerden gelen sözlüksel perde vurgusu ya da ton bilgilerinden yoksundur. Genelde bu dillerde yalnızca ϕ ve ι seviyelerinde gözlemlenen ve sözlüksel olmayan ezgi olaylarına rastlanır. Bu ezgi olayları çoğunlukla bürün düzeyi öbek sınırlarını ve başlarını işaretler. Ayrıca, yine ezgi dillerinde karşılaşılan ve (odak ya da karşıtsal konu gibi) bilgi yapısı kurucularına özgü olarak kullanılan ezgi örüntüleri ya da perde vurguları öbek dillerinde bulunmaz. Türkçe bürünsel açıdan bir öbek dili olarak sınıflandırılabilir (Güneş, 2013a, b; Kühn, 2014; Féry, 2016). Bunun nedenleri arasında, (i) Türkçenin sözlükçesindeki sözcüklerin büyük bir kısmında sözlüksel perde vurgusu olmaması (Ergenç, 1995), (ii) odak ya da (karşıtsal) konuya has perde vurgusu ya da tonlama düzenleri olmaması (Güneş, 2013a, b; Kühn, 2014; Gürer, 2015) ve (iii) ezgisel konturun öncelikle sınır tonları tarafından şekillendirilmesi sayılabilir.

Bir sonraki bölüm Türkçe bildirim tümcelerindeki çeşitli öbeklenmelerin bürünel özelliklerini özetlemektedir.

2.2. Türkçenin Ton ve Perde Vurgusu Dağarcığı

Sınırlı sayıda sözcüğün sözlüksel bilgisinde yer alan ve genellikle yüksek tonlama, H* ya da LH*, olarak sesletilen perde vurgusu dışında, Türkçenin ezgi yapısı temel olarak sınır tonlamaları tarafından şekillendirilir. Sıkça karşılaşılan ω , ϕ ve ι düzeylerindeki kurucuları işaretleyen tonlardan bazıları aşağıda listelenmiştir⁴.

(5) Türkçede sık karşılaşılan sınır tonları

a. ω düzeyi:

L: Perdedeki en düşük F_0 değerini taşır. ω düzeyi kurucularının sol sınırlarını işaretler.

H: Perde vurgusunu yükselten tonlamadır. L tonuna göre daha yüksek F_0 değeri taşımaktadır. Türkçede sondan önceki ϕ kurucularının içindeki ω 'lerde sağ sınırı işaretler.

b. ϕ düzeyi:

L-: Perdedeki en düşük F_0 değerini taşır. Genelde biten ezgili tümcelerde son ϕ 'in sağ sınırında bulunur.

H-: Perde vurgusunu yükselten tonlamadır. Türkçede sondan önceki ϕ kurucularının sağ sınırını işaretler.

c. ι düzeyi:

L%: En düşük sağ sınır tonlamasıdır, genelde biten ezgiyi işaret eder.

H%: En yüksek sınır tonlamasıdır ve ι düzeyinde sağ sınır işaretidir. Genelde *ne-kim* sorularında ya da süren ezgili tümcelerde görülür.

Yukarıda listelenen tonlar tek başlarına ya da çeşitli şekillerde birleştirilerek (L-H%, ya da H-L% gibi) tümceyi saran ezgi konturunu oluştururlar. Bu tonların düzenlenmesi sonucunda ω , ϕ ve ι düzeylerindeki bürünel kurucular da işaretlenmiş olur. Bir sonraki bölümde Türkçenin bürünel kurucu yapıları örneklerle tanıtılacaktır. Sonraki bölümlerde PRAAT 5.3.02 (Boersma & Weenink, 2011) yazılımı yardımıyla oluşturulmuş görseller

⁴ Türkçede ω , ϕ ve ι ulamların ayrıntılı sesbilimsel tanımları için bkz. Kan (2009), Kamali (2011), Güneş (2015) ve İpek (2015). Bu çalışmada öne sürülen ulamlamalarda (5)'te bahsedilen tonlama değerleri (yani ezgisel değerler) temel alınmıştır. Yukarıda bahsedilen çalışmalarda, tonlama dışında son seslem süresi ve dilbilimsel duraklama gibi, diğer bürünel değerlere dayandırılan bürünel ulam tanımlarının ayrıntıları bulunabilir.

verilmiştir. Okuyucular örnek olarak verilen bu görsellerde (5)'teki tonların perde konturunda yarattıkları hareketlenmeleri takip edebilirler.

2.3. Türkçenin Bürünsel Kurucu Yapıları

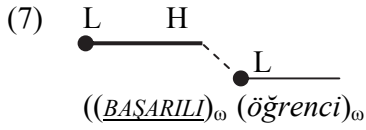
2.3.1. Bürünsel Baş ve Baş Dışı Alan

Her düzeydeki bürünsel kurucular, baş (B) ve baş dışı (BD) alan olmak üzere ikiye ayrılır. Bürünsel baş o kurucunun belirgin (kulağa baskın gelen) kısmı iken, baş dışı alan daha az belirgindir. Örneğin, ω düzeyinde kulağa vurgulu gelen bir seslem o ω 'nın başı iken, vurgusuz diğer tüm seslemler baş dışı olarak kabul edilir. ϕ düzeyinde kurucu ω 'lardan belirgin olarak algılananı (ki bu ω Türkçede daha yüksek tonlama ve/ya da perde yayılımı ile bu algıyı yaratır) baş iken, diğer tüm ω 'lar baş dışında kabul edilir. Bürün yapısının farklı düzeylerindeki başlar birikerek çoğalma ile oluşturulur. Örneğin, bir ϕ kurucusunun başı o kurucunun içerdiği belirgin olan ω olsa da, aslında ölçümde asıl belirgin ifade edilen bölüm baş- ω 'nın belirgin seslemidir. Aynı şekilde ι düzeyinde bir kurucunun başı, o ι 'nın içerdiği en belirgin ϕ olsa da, bir ι 'nın başı, aslında en belirgin ϕ 'ın başı olan ω 'dır. Sözdizimde olduğu gibi, bürünbilimde de kurucular sonbaşı ya da önbaşı olabilirler. Türkçede bürünsel başların yönü düzeye göre farklılık gösterir. ω düzeyinde sondan vurgulu sözcüklerde baş (perde vurgulu sözcükler dışında) son seslemidir. ϕ düzeyinde baş eğer öbekte iki ω varsa, en soldaki ω olarak kendini gösterir. ι düzeyinde baş en sağdaki ϕ 'ın başı olan ω 'dır (bkz. (6) ve Kabak & Vogel, 2001; Kan, 2009; Kamali, 2011; Güneş, 2013a, b, 2015). ι 'nın başına aynı zamanda çekirdek, kısaca Ç (*nucleus*) de denir. Buna göre, ι düzeyinde baş olan ω çekirdek iken, çekirdek sonrası alana çekirdek sonrası (*post-nucleus*) ve çekirdekten önce gelen alana çekirdek öncesi (*pre-nucleus*) denir. Elbette, eğer bir kurucu yalnızca bir alt kurucudan oluşmuşsa, o zaman bu alt kurucu baş olarak nitelendirilir. Bundan sonraki kısımlarda başlar altı çizili şekilde ve büyük harflerle işaretlenecektir.

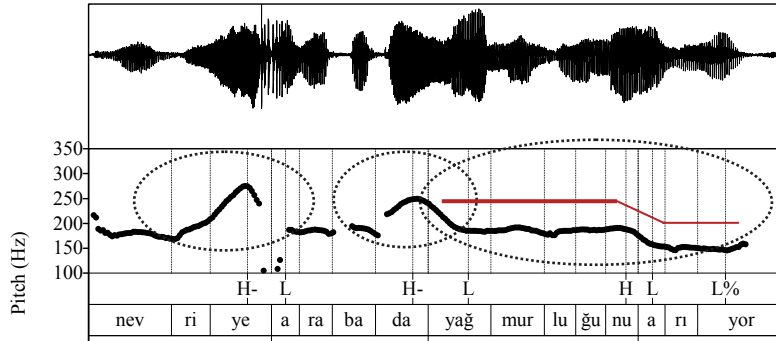
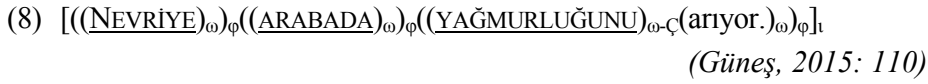
(6) Türkçenin bürünsel yapısındaki başların düzeylere göre yönelişi (*sondan vurgulu sözcüklerde*)

(<u>BAŞ</u> _Ç)	ι düzeyi	
(<u>BAŞ</u>)	(<u>BAŞ</u>)	(<u>BAŞ</u> _Ç)	ϕ düzeyi
(B)	(B)	(B)	(B)	(B)	ω düzeyi
σσσσ	σσσσ	σσσσ	σσσσ	σσσσ	

Düşük perde aralığında ve genelde perde düzleşmesi olarak görülen ezgi konturu, Türkçede ϕ düzeyinde baş dışı alanı, bürünsel baştan ayıran bir özelliktir. Buna göre, iki ω içeren ϕ düzeyinden kurucularda soldaki (baş) ω yüksek düzeyde bir perde aralığında sesletilirken, baş dışı ω (sağdaki ω) düşük perde düzeyinde sesletilir. Baş ve baş dışı alanlardaki perde farkı ϕ türünden kurucularda gözlemlenir. Bu fark ve perde farkını doğuran tonlama dizgisi aşağıdaki temsili perde şemasıyla gösterilmiştir.

Yukarıdaki temsilde ilk ω 'nin sol sınırındaki L tonu ϕ düzeyinde sol sınırı işaretler (İpek & Jun, 2013, 2014; Güneş, 2014, 2015; İpek, 2015; Féry, 2016). L tonundan H tonuna gidişte perde düzeyi yüksek kalır. H tonunu takip eden ve ikinci ω 'nin sol sınırına denk gelen L tonu, baş dışı alandaki düşük düzey perdenin nedeni olarak görülür. Aşağıda tek ω içeren ϕ ile baş ve baş dışı olarak bölünen iki ω 'li ϕ kurucularının bildirim tümcesi ile eşleşmiş bir τ içerisindeki ezgisel düzenlenişi PRAAT yazılımından alınan bir görsel ile sunulmaktadır.

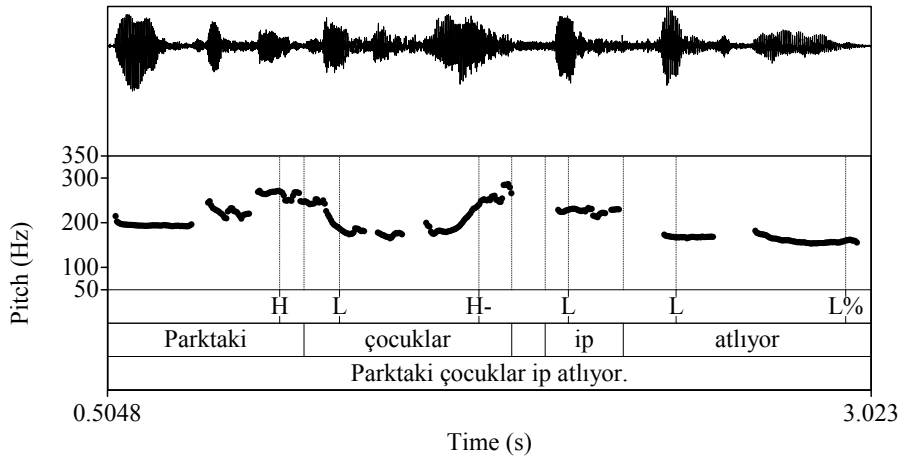
Şekil 1. Üç ϕ içeren bir τ 'nin ezgisel görünümü ('Ne oldu?' sorusunu cevaplayan bir bildirim tümcesi)

Şekil (1)'de noktalı elipsler ile işaretlenmiş üç ϕ bulunmakta. Bu ϕ kurucularından en sağdaki dışında kalanlar 'sondan önceki ϕ ' ya da 'çekirdek öncesi ϕ ' (ÇÖ- ϕ) olarak geçerken, sonuncu ϕ τ düzeyindeki başı taşıdığından çekirdeksi ϕ (Ç- ϕ) olarak geçmektedir. Şekil (1)'de ÇÖ- ϕ 'lar tek ω 'dan olu-

şan ϕ 'lara ve $\text{Ç-}\phi$ iki ω içeren ϕ 'ya örnektir. $\text{Ç-}\phi$ incelendiğinde çekirdek olduğu için bürünsel olarak belirgin algılanan *yağmurluğunu* sözcüğünü takip eden ezgi konturunun çekirdek sonrası (baş dışı ω) alana (*arıyor* sözcüğü üzeri) geçişte perde düşmesi sergilediği görülmektedir. $\text{Ç-}\phi$ 'daki baş ve baş sonrası alandaki perde düzeyi farklılığı düz çizgilerle öne çıkarılmıştır.

Şekil (1)'deki ezgi örüntüsünde, (5)'te listelenmiş tonların bürünsel öbeklenmede nasıl görev aldığını daha net görebiliriz. Örneğin, H- tonu $\text{ÇÖ-}\phi$ türündeki ilk iki öbeğin sağ sınırını yükselen bir ezgi ile işaretlemektedir. $\text{Ç-}\phi$ sol sınırında L tonu ile başlamaktadır (*yağ* sesleminde). Ancak, bu L tonu bir önceki H- tonunun etkisiyle düşük olmayan bir perdededir. *Yağmurluğunu* sözcüğünün son seslemine hizalanan ω düzeyi H tonu da bu sözcüğün tümünden nispeten yüksek bir perde ile ifade edlimesini sağlamaktadır. Çekirdek sonrası alanda ifade edilen *arıyor* eylemi sol sınırdaki düşük perdeli bir L tonu ve onu takip eden ve ı düzeyinde biten tümce ezgisini işaretleyen L% tonunu taşımaktadır. Bir sonraki şekil, (4)'te tartışılan tümcenin PRAAT görselini sunmaktadır.

(9) [((PARKTAKİ) ω (çocuklar) ϕ ((İP) ω (atlıyor) ϕ)] ι

Şekil 2. Her biri iki ω 'den oluşmuş bir $\text{ÇÖ-}\phi$ ve bir $\text{Ç-}\phi$ içeren bitiş ezgili ı ('Ne haber?' sorusunun cevabı olarak)

Şekil (2)'deki görselden de anlaşıldığı gibi ω ve ϕ düzeyindeki sağ sınırlar $\text{ÇÖ-}\phi$ türünden öbeklerde her iki düzeyde de yükselen bir ezgiye neden olarak sırasıyla H ve H- tonları ile işaretlenmektedir. $\text{Ç-}\phi$ öbeğinde ise L tonları hakimdir. Bu görünüş Türkçede sıkça ortaya çıkan son ϕ ve sondan önceki ϕ 'lar arasındaki farklılığın temelini oluşturur. Bu örnekte çekirdek

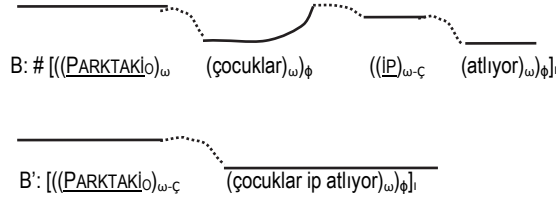
(yani ι düzeyinin başı) *ip* sözcüğüdür. Bunun nedeni bu sözcüğün son ϕ 'ın en solundaki ω olmasıdır.

2.3.2. Odaklama için Bürünsel Başlar aracılığıyla Bürünsel Belirginlik Oluşturma

İlginçtir ki, bürünsel belirginlik ile baş dışı alandan ayrıştırılan bürünsel başların, ezgisel dillerde, yüksek perde (vurgusu) aracılığıyla işaretlenmesine karşın, Türkçede bürünsel belirginlik taşıyan çekirdek genellikle yükselen ezgi sergilememektedir. Bu da, Türkçeyi ezgisel dillerden ayıran bir özelliktir. Yukarıdaki örnekte çekirdek olan *ip* sözcüğü anadil konuşucuları tarafından baş olarak algılansa da, bu sözcük belirgin yüksek bir tonlama ile ifade edilmemiştir. Bu durum da bize, H ya da H* gibi tonların ya da perde vurgularının evrensel olarak bürünsel belirginliği işaretlemeyebileceğini gösterir. Bu basit örnekten çıkarılan genelleme Türkçe üzerine yapılan deneysel çalışmalarda sistematik olarak gözlemlenmiştir (İpek, 2011; Güneş, 2013a, 2014; Kühn, 2014; Gürer, 2015; ayrıca belirginliği perde yüksekliğiyle ilişkilendirmeyen diğer diller için bkz. Féry, 2013).

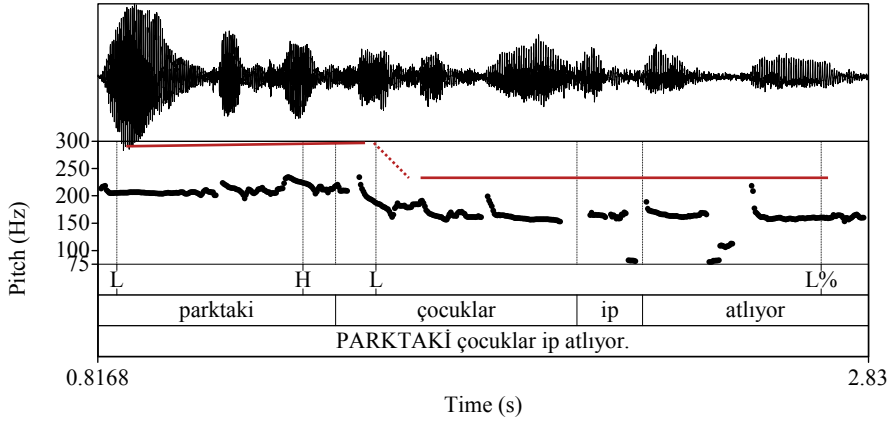
Şimdiye kadar bilgi yapısında odağın belirtisiz ya da yansız (*unmarked*) olduğu tümcelerdeki öbeklenme şekillerini tartıştık. Bu tür tümceler sözdizimsel girdiye görece daha sadık bürünsel bir yapılanma sergilerler. Olası eşleşme bozuklukları genelde bürün dilbilgisi kuralları tarafından açıklanabilir durumlardır (bkz. Bölüm 3). Bilgi yapısında belirli bir odağı olan tümceler, genelde bilgi yapılanmasının bürünsel yansımasından kaynaklı sözdizim eşleşmesinde bozukluklar gösterebilir. Bunun nedeni, Türkçede odaklanan sözcüğün belirli bir bürünsel konumda olması gerektiğidir (Göksel & Özsoy, 2000, 2003; Özge, 2003; İşsever, 2003, 2006; Özge & Bozşahin, 2010; Göksel, 2011, 2013; Güneş, 2013a, b; Gürer, 2015). Bu çalışma bu konunun, çekirdek konumu, yani en sağdaki ϕ 'ın en solundaki ω olduğu fikrini savunmaktadır. Eğer odaklanan sözcük (bürünsel bir konum olan) çekirdek öncesi ya da sonrası bir alanda hizalanırsa tümce düşük okunur. Şekil (2)'deki tümceyi ele alalım. Bu şekilde gösterilen öbeklenme bu tümcenin belirli bir odağı olmayan bir bağlamda ifade edildiği durumda (*ne haber* sorusunun yanıtı olarak) sergilediği öbeklenmedir. Eğer aynı öbeklenme *ip* sözcüğü dışında bir sözcüğü odak yapan bir bağlamda ifade edilseydi, tümce verilen bağlama uymayan, kabuledilemez bir okunuşa sahip olacaktı. Aşağıda, (10B)'deki durum buna örnek olarak verilmiştir.

(10) A: Nerdeki çocuklar ip atlıyor?

(10B) ve (10B')'deki temsillerden de anlaşıldığı gibi, 'nerdeki çocuklar ip atlıyor?' sorusuna cevap olarak verilen B ve B' tümcelerinde *parktaki* sözcüğü, nereye sorusunu cevaplandırılan odak olarak belirlenmiştir. Ancak bilgi yapısal olarak odak olan bu sözcük, bürünsel olarak yalnızca (10B')'deki temsilde çekirdek ile hizalanmıştır. Bu temsil, böyle bir tümcenin (10A) bağlamı çerçevesinde en doğal şekilde ifade edilmesini temsil eder. (10B')'de sunulan bürünsel öbikleşmenin asıl olarak gözlemlendiği PRAAT görseli Şekil (3)'te verilmiştir. Şekilde verilen (10B')'nin PRAAT görselinde odaklanan *parktaki* sözcüğünü takip eden alandaki perde düşmesi ve düzleşmesi açıkça görülebilir.

(12) B': [((PARKTAKI)o)ω-ç (çocuklar ip atlıyor)ω)φ]ı

Şekil 3. (10B')'nin PRAAT görseli (ilk sözcüğü odaklı ve çekirdek olarak hizalanmış tümceye örnek)

(10A) bağlamında ifade edildiğinde kabuledilemez bulunan (10B) örneğinde, odak olan *parktaki* sözcüğünün çekirdek olarak değil, çekirdek-öncesindeki φ'nun bürünsel başı olarak bölütlendiği bir durum örneklendirilmiştir. Bir sonraki bölümde bu örnekleme ayrıntılarıyla tartışılacaktır.

2.3.2.1. Türkçede Bir Odak Konumu Var mı?

(10)'da A'nın sorusu bağlamında B'nin cevabındaki *parktaki* sözcüğünün bilgi yapısı yönünden odak durumunda olduğun söylemiştik. Ancak (10B)'nin cevabında bu odak bürünel yapıda çekirdek olarak değil, çekirdek öncesi alanda ifade edilmiştir. Bu da, bürün-bilgi yapısı hizalamasında bir sorun teşkil etmektedir, çünkü odak-çekirdek örtüşmesi (10B) örneğinde gerçekleşmemiştir. Bu örneğin bozukluğunu bu şekilde açıklayabiliriz.

Türkçenin dilbilgisi, odakların farklı sözdizimsel konumlarda bulunmasına izin verse de, bürünel olarak odak konumlarının sınırlandırıldığını görüyoruz. (11)'e göre olması gereken öbeklenmede, odak olan *parktaki* sözcüğü son ϕ 'ın en solundaki ω olarak, yani çekirdek olarak hizalanmalıdır. Bu gözlem, Göksel ve Özsoy (2000)'in "Türkçede bir odak konumu var mı?" sorusuna sözdizimde aradıkları cevabın aslında bürün yapısında olduğunu gösterir⁵. Buna göre, Türkçede bir odak konumu vardır, ancak bu ne eylemin konumuyla ne de diğer tümce kurucularının sözdizimsel dizilişle doğrudan

⁵ Bir hakemin dikkat çektiği üzere, soru sözcükleri anlambilimsel, sözdizimsel ve bürünel olarak genelde odak gibi davransa da, (i) gibi durumlarda, çekirdek sonrası alanda ifade edilebildikleri görülmüştür. Bürünel yönden, (i)'de verilen örnekler gibi durumlarda, soru sözcükleri odak gibi davranmamaktadır. Bu anlamda, soru sözcükleri ve bildirim tümecelerinin odakları arasında bir fark olduğu görülüyor, çünkü bildirim tümcelerinin odakları daima çekirdek olarak ifade edilmektedir.

(i) ((SENİ)_{C- ω} (kim seviyor?) _{ω}) _{ϕ} (Göksel & Özsoy 2000, örn. 11b)

Soru sözcüğünün çekirdek sonrası alana hizalanması, yani düşük bir tonlama ile ifade edilebilmesi, bürünel olarak eylemin sağına gelip gelemeyeceği sorusunu akla getirebilir. (ii)'de görüldüğü gibi, böyle bir ifade kabuledilemezdir.

(ii) *((Sözdizimi)_{C- ω} (seviyor kim?) _{ω}) _{ϕ}

Bu da gösteriyor ki, soru sözcüklerinin eylemin sağına gelememesi bürünel sınırlamadan değil, sözdizimsel bir sınırlamadan kaynaklanmaktadır (İşsever, 2019). Ancak, bu sözdizimsel sınırlamanın, soru sözcüğünün aynı zamanda bir odak olmasından mı, yoksa, soru sözcüğünün kendine özgü anlamsal ve sözdizimsel özelliklerinden mi dolayı olduğu şu aşamada belirsizliğini korumaktadır.

(i)'de dikkat edilmesi gereken diğer bir ayrıntı ise, çekirdek konumuna getirilen birimin bilgi yapısal durumudur. Büring (2003)'teki sınıflandırmaya dayanarak, (i)'deki soru sözcüğünü odak ve çekirdek ile hizalanmış olan 'seni' sözcüğünü karşıtsal konu (*contrastive topic*) olarak çözümleriz. Gürer (2015:62-63) ve Gürer (2020)'de bu çözümlere, anlambilimsel ve bürünel açıdan ayrıntılı bir şekilde tartışılmış ve desteklenmiştir. Buna göre, (i)'deki ifade şekliyle, (i)'deki tümce 'Aynuru kimin sevdiğini biliyorum, peki senden ne haber, seni kim seviyor?' gibi bir bağlam içerisinde anlam bulacaktır. Basitleştirilmiş bir anlatımla, konu durumunda olan 'sen' bir önceki tümcenin nesnesi (yani *Aynur*) ile karşıtsal bir ilişki kurmaktadır. Bu durumda, odak olan soru sözcüğü yerine, karşıtsal konu olan 'seni' sözcüğünün çekirdek olarak hizalandığını görmekteyiz. Soru tümcelerinde bilgi yapısı ve bürünel yapı etkileşimi bildirim tümcelerinden farklıdır (bkz. Constant, 2014; Kamali & Büring, 2011; Gürer, 2020). (i)'de bu farklılığa bir örnek olarak gösterilebilir. Soru tümcelerinde, karşıtsal konunun çekirdek ile hizalanması ve odak olan soru sözcüğünün çekirdek sonrası alanda ifade edilmesi durumları, (11)'de bildirim tümceleri için ileri sürülen fikrin soru tümcelerine doğrudan uygulanamacağını gösterir.

Soru ve bildirim tümcelerinin bürünel özellikleri bu hususlar dahilinde dikkatlice ayrıştırılmalıdır.

ilişkilendirilmelidir⁶. Türkçedeki odak konumu bürünsel bir konumdur ve Macarca gibi dillerde olduğu gibi odağın kendine ait sözdizimsel bir büyükçül yansıması bulunması söz konusu değildir (Şener 2010, 2019; Gürer, 2020). Aşağıda, bildirim tümceleri için Türkçedeki odakların bürünsel olarak hizalanması gereken konum verilmektedir.

(11) *Türkçedeki odakların bürünsel konumu (bildirim tümceleri)*

Türkçede odaklar çekirdek konumunda olmalıdır.

(yani son ϕ 'ın ilk ω 'sı olarak).

(11)'deki bürünsel odaklama koşulu (10B) için tümünden yeni bir öbeklenmeyi gerektirir. (10A)'ya uygun olan öbeklenme (10B')'de verilmiştir. (10B')'nin temsil ettiği ve Şekil (3)'teki bürünsel yapılanmada görüldüğü gibi, çekirdek olarak hizalanan odak sözcüğünden sonraki tüm sözcükler (yani *çocuklar ip atlıyor* dizisi) tek bir ω olarak bölütlenmiştir. Bu, sözdizimsel girdiye ters düşen bir bürün yapısıdır. Bu da bize, Türkçede genel olarak gözlemlenen diğer bir durumu gösterir. Türkçede çekirdekten sonraki alan tamamen düşük perdeli ve düz bir tonlama ile ifade edilir (Kennelly, 1999; İşsever, 2003; Gürer, 2015; ayrıca Özge & Bozşahin, 2010 ve orada değinilen çalışmalar). Yalnızca tonlama değerlerine bakarak yapılacak bir ω tanımlaması ile çekirdekten sonraki alanın tek bir ω olarak bölütlendiğini söyleyebiliriz (örn. bkz. Güneş, 2015).

Bir sonraki soru, çekirdekle hizalanan odak sonrasındaki sözcüklerin (örneğin yukarıdaki örnekteki *çocuklar ip atlıyor* dizisinde olduğu gibi) neden tek bir ω içinde birleştirildiğidir. Üçüncü bölümde açıklanacak bürünsel kısıtlardan dolayı, Türkçede son ϕ 'da (ve aslında tüm ϕ 'larda) en fazla iki ω bulunabilir (bkz. Güneş, 2015). (11)'de verilen çekirdek-odak hizalamasından dolayı, tümce başındaki sözcük son ϕ 'ın ilk ω 'sı olarak bölütlenmiştir. Odağı takip eden alandaki tüm sözcükler aynı ϕ

⁶ Türkçede eylem ardı bir konumda da odak bulunamaz (bkz. Özge & Bozşahin, 2010; İşsever, 2019 ve orada değinilen çalışmalar). Bu bilgiye dayanarak odak konumunun sözdizimsel ilişkilere göre (yani eylemin konumuna göre) de koşullandığı gibi alternatif bir sav öne sürülebilir. Bu alternatif sava karşı olarak, ben bildirim tümcelerinde, hem eylem konumunun hem de odak konumunun bürünsel olarak sınırlandırıldığını öne sürüyorum. Eylem son ϕ içerisinde bulunmak zordur. Odağın eylemden sonra gelememesi, eylemin bu bürünsel gereksiniminin dolaylı bir sonucudur. Eğer odak eylemi takip ederse, odağı işaretlemek için oluşacak yeni ϕ , eylemin bulunduğu ϕ 'in artık son ϕ olamamasına neden olur. Bu tür bir oluşum (i)'de temsil edilmiştir:

(i) * ... (eylem) ϕ ((odak) ϕ ...) ϕ

Bu yüzden, böylesi 'eylem+odak' dizilişleri, odak-çekirdek hizalaması sonucu oluşacak bürün yapısı da, eylemin bürünsel gereksinimleriyle ters düştüğü için kabuledilemez yapılar olarak karşımıza çıkar.

içinde ancak ayrı bir ω olarak bölütlenmek zorundadır. Eğer odak sonrasındaki sözcükler ayrı bir ϕ olarak bölütlenirse, odaklanan sözcük artık son- ϕ 'da olamayacaktır ve bu (11)'de önerilen konumsal kısıtlamaya terstir. Eğer odak sonrasındaki sözcükler aynı ϕ içerisinde ancak birden fazla ω olarak bölütlenirse, bu (11)'e uygun olsa da ilerdeki bölümlerde bahsedilecek EN FAZLA İKİCİLİK kısıtlamasına (maximal binarity constraint) ters düşecektir ve odaklamayla ilgisi olmayan bir bozukluğa neden olacaktır. Bu nedenlerle, olması gereken öbeklenmede odak sonrasındaki tüm sözcükler (sözdizimsel girdiye uymasa da) tek bir ω olarak bölütlenmelidir. Bu ω baş dışı alana denk geldiği için düşük perdeden ve düz bir tonlama ile ifade edilmiştir.

Odaklama ile gelen bürünsel konum kısıtlamaları sözdizimsel olarak sözcüklerin yeniden konumlanmasını da kısıtlayan bir durumdur. Bu da bize Türkçenin aslında tam olarak özgür bir sözdizime sahip olmadığını gösterir.

2.3.2.2. Çalkalama ve Bürünsel Odak Hizalaması

Eğer odaklanan sözcükler bürünsel yapılanmada kısıtlı bir dizilime sahipse, sorulacak bir sonraki soru, Türkçede sözcük dizilişinin gerçekten özgür olup olmadığıdır. Bürün-sözdizim arakesiti açısından bakıldığında bu sorunun cevabı olumsuzdur. Türkçede, özellikle belirli bir kurucusu odaklanan tümcelerde, sözcükler yalnızca bürün yapısının izin verdiği konumlara çalkalanabilirler.

Eğer (11)'de bahsedildiği gibi, odaklanan sözcükler çekirdek konumuna getirilmeli ise, çalkalamalı bir dil olan Türkçede odak-çekirdek hizalaması kurucu yer değiştirme (*constituent displacement*) ile gerçekleştirilebilmelidir. Örneğin, aşağıda (13B)'de verilen örnekte tümce başında olan özne odaklanmıştır. (10)'da olduğu gibi, bu sözcüğü bürün yapısını tümünden değiştirerek ve yeni bir öbeklenme ile çekirdek-odak hizalamasını özne tümce başında iken yapabiliriz (bkz. (13B)). Buna ek olarak, odak-çekirdek hizalaması odaklanan öznenin çalkalamayla Türkçede çekirdeğin sıklıkla bölütlendiği eylem öncesi konumda kalmasıyla da yapılabilir. Buna göre, nesne tümce başına çalkalanır ve bunun sonucu olarak özne, sesbilimsel olarak, belirtisiz odak konumu olan eylem-önü konumda kalır (bkz. İşsever, 2003 ve orada sözü edilen diğer çalışmalar). Çalkalama ile odak-çekirdek hizalaması (13B)'de örneklendirilmiştir.

(13) A: Kim kapıyı kırdı?

B: $(((\underline{AYNUR}_O)_{\omega-\zeta} (\text{kapıyı kırdı})_{\omega})_{\phi})_i$. [bürünsel öbekleme]

B': $(((\underline{KAPİYİ})_{\omega})_{\phi} ((\underline{AYNUR}_O)_{\omega-\zeta} (\text{kırdı})_{\omega})_{\phi})_i$. [çalkalama]

(13B')'de eylemin hemen solunda kalan odaklanmış özne, eylem ile birlikte son ϕ 'ı oluşturmaktadır. Odak olan öznenin soluna getirilmiş nesne ise artık bir ÇÖ- ϕ olarak bölütlenmiştir. Bunun nedeni olarak, NÖ_OE dizilişli bir tümcede, öznenin en son ϕ 'ın ilk ω 'sı olarak öbeklenmesi gerektiği savı öne sürülebilir. Eğer tümce başındaki nesne son ϕ 'ın içinde bölütlenirse, odaklanan özne artık en soldaki ω olarak ifade edilemeyecektir ve odak-çekirdek hizalaması yapılamamış olacaktır (bkz. (14)). Böyle bir bürünsel yapı (13A)'nın sorusuna uygun olan bir yanıt değildir.

(14)

B: # $(((\underline{KAPİYİ})_{\omega} (\text{Aynur}_O \text{ kırdı})_{\omega})_{\phi})_i$. [(13A)'ya cevap olarak]

(11)'de verilen bürünsel dizilim kısıtlamasına ek olarak, Türkçede bürünbilgi yapısını konu alan tüm çalışmalarda gözlemlenen başka bir kısıtlama daha vardır. Bu kısıtlama, eylemin belirli bir bürünsel konumda olması gerektiği ile ilgilidir. Nedeni tam olarak bilinmeyen bu kısıtlamaya göre, Türkçede eylemler daima son ϕ içerisinde bulunmalıdır (Güneş, 2013b, bkz. (15)).

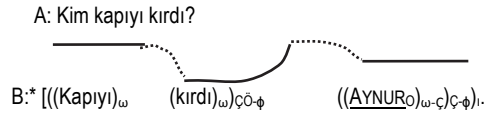
(15) *Türkçede eylemin bürünsel konumu*

Türkçede eylem son ϕ içerisinde olmalıdır.

Odak-çekirdek hizalaması ve (15)'te verilen eylemin bürünsel diziliş kısıtlaması etkileşim içindedir. Bu etkileşimi çalkalamalı tümcelerde doğrudan gözlemleyebiliriz. Çalkalamalı tümcelerde eylemden sonraya gelen sözcükler odak olamaz. Bu dolaylı olarak eylemin son ϕ içerisinde bölütlenmesini engelleyecektir. Örneğin, (13)'te verilen örnekte odaklanan öznenin çalkalanma yöntemiyle çekirdekle hizalandığını varsayalım, ancak bu hizalamanın (16)'da olduğu gibi özne eylemin sağına çalkalandıktan sonra yapıldığını varsayalım. Böyle bir durumda, odak-çekirdek hizalaması açısından (11)'e ters düşen bir yapılaşma olmasa da, oluşan bürün yapısı (15)'te tanımlanan eylemin bürünsel olarak bulunması gereken konuma uymayacaktır. Bu ne-

denle, böylesi bir dizilim hem bürünsel olarak hem de sözdizimsel olarak kabuledilemezdir.

(16)

Eylemden sonraya dizilen tüm odaklar eylemin son ϕ 'da bölütlenmesine engel olacağından bu tür çalkalanmalar Türkçenin dilbilgisine aykırıdır. Bu nedenle, genel olarak odaklar (eğer eylemin kendisi odak değilse ve çekirdek olarak hizalanmamışsa) eylemden önce dizilir. Bu kısıtlama pek çok dilbilimcinin ister istemez eylem ve odak konumunu doğrudan ilişkilendirmesine neden olmuştur (Örneğin Erguvanlı, 1984; Erkü, 1983; Göksel, 1998; Göksel & Özsoy, 2000, 2003 ve orada sözü edilen diğer çalışmalar). Ancak (11) ve (15)'teki tanımlardan görülmektedir ki, eylem ve odağın sıklıkla ardarda olmalarının nedeni, çalkalama ile odak-çekirdek hizalaması yapıldığında eylemin son ϕ içerisinde kalmasını sağlamak için odağın eylemin sağına getirilememesidir. Diğer bir deyişle, 'odak+eylem' dizilişi yalnızca dolaylı olarak ilişkilendirilmelidir ve odağın eylem öncesi konuma gelmesini sağlayan çalkalama seçenekleri doğrudan bir odak işaretleme yöntemi olarak görülmemelidir.

Bahsedilen iki kuralın etkileşimi çeşitli çalkalanmış sözcük dizilişlerinin belirli odak yapılarında olabileceğini öngörür. Örneğin eylemin başta olduğu EÖN ya da ENÖ dizilişlerinde (15)'teki kural doğrultusunda eylemin odak olması gerekmektedir. Bu dizilişlerde eylem daima çekirdek olarak bölütlenmelidir. Bu tahminin doğruluğu aşağıda (17)'deki örnekte gösterilmiştir. Bu örnekte, odak hakkında bilgi isteyen A'nın sorusuna yanıt olarak EÖN dizilişindeki bir tümce eylem-çekirdek hizalamasıyla dilbilgisel olarak kabuledilebilir. Burada dikkat edilmesi gereken bir konu da, odak olan eylemin çekirdek ile hizalanması, yani daima son ϕ içerisinde olması gerektiğidir. Eğer eylem çekirdek öncesi bir konumda tek başına bir ϕ olarak (yani çekirdek öncesi bir ϕ olarak) bölütlenirse, bu durum hem odak-çekirdek hizalaması açısından (11)'e ters düşecektir, hem de (15)'e ters düşecektir. Bu da, (17B') gibi temsillerin kabuledilebilir ifadeler olmadığı tahminini doğurur. Bu tahminler gözlemlenen tonlama yapısı ile örtüşmektedir. Şekil (4)'te, (17B)'nin örnek bir ifadesi PRAAT görseli olarak verilmiştir. Bu görselden de anlaşıldığı gibi, odak olan eylem çekirdek olarak ifade edilir-

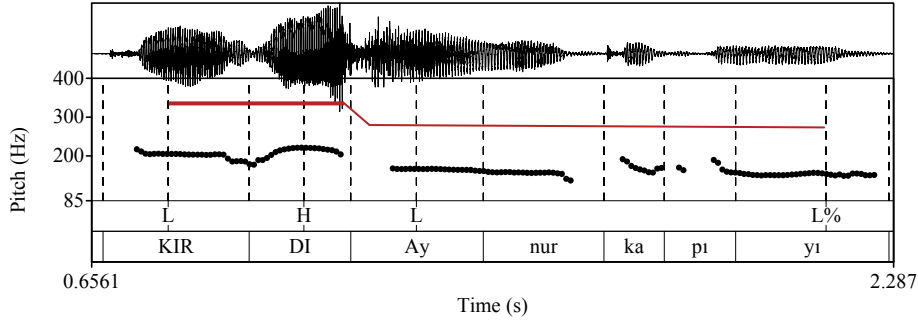
ken, eylemin sağ sınırında ϕ türünden bir sınır tonu bulunmamaktadır. Bu da bize, eylemin devamında bulunan alanın eylem ile aynı ϕ içerisinde bölütlendiğini gösterir. Eylem alanı ve sonrasındaki alan arasındaki perde farkı da bize eylemin ve tümcenin geri kalan kısmının ayrı birer ω olarak bölütlendiğini gösterir. Bu gözlem (17B)'deki temsille örtüşmektedir.

(17) Eylem-ilk dizilişte eylemin odak olma zorunluluğu

A: Aynur kapıyı ne yaptı?

B: [((KIRDI_O) _{ω} - ζ (Aynur kapıyı₁) _{ω}) ζ - ϕ] _{ι}

B': * [((KIRDI_O) _{ϕ} ((AYNUR) _{ω} - ζ (kapıyı₁) _{ω}) ζ - ϕ] _{ι}

Şekil 4. Eylem-ilk dizilişte eylemin odak olduğu (17B)'nin asıl ifadesini örnekleyen PRAAT görseli

Şekil (4)'teki görselden de anlaşıldığı gibi, (17B) tek bir ϕ 'dan oluşmaktadır. Bu ϕ 'ın en solundaki alanda bulunan *kırdı* eylemi, devam eden alana kıyasla daha yüksek bir tonlama perdesinde ifade edilmiştir ve sağ sınırında H tonu bulunmaktadır. Bu da bize, eylemin tek başına çekirdek olarak bölütlendiğini gösterir. Çekirdek sonrası alanda ifade edilen *Aynur kapıyı* dizisi, sol sınırında L tonu ile başlayıp, sağ sınırında tümce sınırını işaretleyen L% tonu ile bitmektedir. Bu alan, düşük ve düz bir perdede ifade edilmiştir ve odak/çekirdek sonrası alan özellikleri taşımaktadır. Yukarıdaki görselde takip edilebilecek tonlama ve ezgi çözümlemesine dayanılarak oluşturulan (17B)'deki temsil, (11) ve (15)'le uyumludur. Bu durum bize, (11) ve (15)'te öne sürülen genellemelerin doğru yolda olduğunu göstermektedir. Eylemin tümce başında bulunması, eylemin odak olmadığı bağlamlarda, (18A')'daki gibi, kabuledilemezdir.

(18) A: Kapıyı kim kırdı? / A': Aynur neyi kırdı?

B: *Kırdı [Aynur]_O kapıyı.

B': *Kırdı Aynur [kapıyı]_O.

Özetle, Türkçede sözcük dizilişinin iki şekilde bürün yapısı içerisinde düzenlenişinin kısıtlandığını görmekteyiz. Bunlar, ilk olarak (11)'de ifade edilen odaklanmış sözcüklerin çekirdek konumunda olması zorunluluğu ve ikinci olarak (15)'te belirtildiği gibi, eylemin her zaman son ϕ içerisinde olması zorunluluğudur. Bu iki kısıtlamanın sıklıkla birbirleriyle etkileştiğini görsek de, bu etkileşimin yalnızca odak işaretlemek amacıyla gerçekleştiğini savunamayız.

Bu bölümde odak-çekirdek hizalamasına dayalı bürünsel yeniden yapılanmanın, sözdizim-bürün eşleşmesinde uyumsuzluklara neden olabileceğini gördük. Buna göre, Türkçede odak-çekirdek hizalamasının iki yolla sağlanabileceğini sonucuna varabiliriz. Birinci yol, önceki bölümlerde örnekendirilen bürünsel yeniden öbeklenme yoludur (*prosodic rephrasing*). İkinci yol ise, bu bölümde örnekendirilen, çalkalama sonucu oluşan sözdizimsel yapıdır. Böylesi ikili (bürünsel ve sözdizimsel) odak işaretleme durumu, Türkçeye ek olarak, Rusça ve İtalyanca gibi tipolojik olarak birbirinden farklı pek çok dilde görülür (İtalyanca örneği ve genel olarak farklı dillerde bürünsel, biçimsel ve sözdizimsel olarak odak işaretlemesi yollarına örnekler için bkz. Féry 2013).

Bir sonraki bölümde aralarında Türkçenin bürünsel dilbilgisinde etkin olan belli başlı bürünsel kısıtlamalar sunulmuştur. Görülecektir ki, bürünsel dilbilgisi kuralları sistematik olarak sözdizim-bürün eşleşmesinde uyumsuzluklara neden olan diğer bir etkendir.

3. Bürünsel Kısıtlamalar ve Türkçenin Bürün Dilbilgisi

Bürünsel kısıtlamalar, bürünsel ulam türlerinin kendi içlerindeki bağımsallığı ve öbek yapısı içerisinde birbirleriyle olan ilişkileri düzenleyen kısıtlamalar olarak tanımlanabilir. Bürünsel kısıtlamalar, iki gruba ayrılmaktadır. Bunlar, bürünsel sadıklık kısıtları (*faithfulness constraints*) ve düzgünlük kısıtları (*well-formedness constraints*)⁷. Bürünsel sadıklık kısıtları, bürünsel arakesit ulamlarının sözkonusu tümcenin sözdizim öbeklenmesine sadık ve eşbiçimli bir şekilde eşleşmelerini sağlayan bürünsel kısıtlamalardır. Düz-

⁷ Her dile özgü bürünsel dilbilgisini oluşturan bu kurallar, ilkeler ve kısıtlamalar bütünü Dolaylı Gönderim çerçevesinde yürütülen çalışmaların aynı zamanda En Uygunluk Kuramını da (*Optimality Theory*) kullanmasından dolayı genelde kısıt olarak tanımlanır. Bu bölümde En Uygunluk Kuramı benimsenmese de, geleneksel tanımlara sadık kalınması için Türkçenin bürünsel dilbilgisi de kısıtlar kullanılarak betimlenmiştir. En Uygunluk Kuramını benimsemeyenler, bu kısıtlara, kuramdışı bir bakışla, betimleyici genellemeler olarak da yaklaşabilirler.

günlük kısıtları dilin bürün dilbilgisi kurallarına uygun, düzgün bir bürünsel yapılanmayı sağlayan bürünsel kısıtlamalardır. Yukarıda (1a)'da sunulan sıralamaya göre, bürünsel sadıklık kısıtları sesletilen tümcenin bürün yapısının sözdizimsel altyapısına uyum göstermesini sağlarken, düzgünlük kısıtları sözdizim dilbilgisi kurallarından bağımsız olarak çalışan bir sistem olması nedeniyle sesletilen tümcedeki bürünsel öbeklenmeler ile sözdizimsel altyapıdaki öbeklenme arasında uyumsuzlukların olmasına neden olabilir.

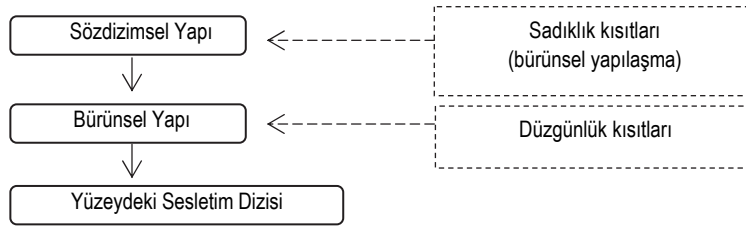
Dilbilgisi kurallarının tümce türetimi süresince sıralı uygulandığını varsayan türetici bir dilbilgisi bakışıyla bürünsel sadıklık kısıtlamalarının sözdizim öbek yapısını hedef alarak soyut bir bürün yapısı oluşturduğunu ve düzgünlük kısıtlamalarının bu soyut bürün yapısındaki ulama ve öbeleşme olaylarını düzenlediğini söyleyebiliriz. Bu nedensellik, bürünsel sadıklık kısıtlarının, düzgünlük kısıtlarından önce etkinleştiği varsayılabilir. En Uygunluk Kuramı (Prince & Smolensky, 1993, 2004; McCarthy & Prince, 1995) gibi dilbilgisi kurallarının eşzamanlı uygulanabileceğini savunan temsili kuramsal bir yaklaşımda bürünsel sadıklık kısıtları ve düzgünlük kısıtları arasında bir zamansal uygulama önceliğinden bahsedilemez. En Uygunluk Kuramı dahilindeki arakesit çalışmaları, bürünsel kısıtlamaların (ve hatta sözdizimin öbeklenmesini düzenleyen kısıtlamaların) her dile özgü olarak raslantısal bir öncelik sıralamasına girdiğini varsayar.

3.1. Bürünsel Sadıklık Kısıtları ve Eşleşme Kuramı

Bürünsel sadıklık kısıtları, öncelikle parçasal sesbilim alanındaki kuralların sesbilimsel bir birimin kural uygulaması öncesi ve sonrasındaki durum değişikliğini sınırlamak amacıyla öne sürülmüştür. Örneğin, *oğul* sözcüğünde belirtme durumu ekinin eklenmesiyle ünlü düşmesi kuralına bağlı olarak, içste bulunan ünlülerden birinde düşme yaşanır. Düşme kuralı sonrası, *oğul+u* girdisi *oğlu* şeklinde sesletilir. Bu örnekte sadıklık kısıtına uymayan bir durum gözlenir. Bunun nedeni, girdideki ses yapısının, düşen ünlü nedeniyle, kural sonrası oluşan ses yapısına uygunluk göstermemesidir. Ünlü düşmesi ve içses türemesi gibi ses olayları, parçasal düzeydeki sadıklık kısıtını ihlal eden durumlardır. Parçalarüstü sesbilim açısından sözdizim-bürün bağlamında bahsi geçen sadıklık kısıtları, McCarthy ve Prince (1995)'in Uygunluk Kuramına (*Correspondence Theory*) dayandırılrsa da, bu gibi parçasal sesbilim sadakati kuramlarından biraz daha farklı anlamlandırılır. Sadık olunan girdi sesbilimsel dizi değil, sözdizimsel öbeklenmedir. Bürünsel sadıklık, bürünsel öbeleşmenin girdideki sözdizimsel öbeleşme-

ye sadık olmasını gerektirir. Buna göre, girdi ve çıktı arasında ulamsal bir fark bulunur. Girdi sözdizimsel bir nesne iken, bürünel sadıklık kısıtlamaları ve kuralları sonucu oluşan çıktı bürünel bir nesnedir. Dolaylı Gönderim'i temsil eden (1a)'daki şemadaki bürün yapısı sadıklık kısıtlamaları ve kuralları sonucu oluşturulur. Oluşan bürün yapısı üzerindeki değişikliklerden düzgünlük kısıtlamaları ve öbekselle yapıyı hedef alan parçasal sesbilim kuralları sorumludur. Sadıklık ve düzgünlük kısıtlamalarının uygulama sırası (18)'de gösterilmiştir.

(18) Sadıklık ve düzgünlük kısıtlamalarının uygulama sırası

Selkirk (2005)'te ortaya atılan ve Selkirk (2009, 2011), Elfner (2012), Myrberg (2013), Ishihara (2014) ve Ito ve Mester (2017) gibi çalışmalarla desteklenen Eşleşme Kuramı (*Match Theory*), sözdizimsel öbeksellemenin sesbilimsel düzeyde bürünel bir birimle eşleştiğini savunmaktadır. Bu kuramda, arakesitte eşleşmenin sadık bir şekilde olmasını öngören bir dizi Eşleşme Kısıtı (*Match Constraint*) belirtilmiştir. Buna göre, sözdizimdeki her ulam düzeyi için, bu düzeye eş gelen bürünel bir ulam düzeyi oluşur. Sözdizimsel olarak farklılık gösteren tümceler, eşleşme kısıtları doğrultusunda bürünel düzeyde benzer farklı örüntüler sergilerler. Eşleşme Kuramına göre, bürün yapısı ulamları aşağıdaki kısıtlar yoluyla oluşturulur (Selkirk, 2011).

(19) Eşleşme Kuramında bürün yapısını oluşturan sadıklık kısıtları

a. TÜMCE EŞLE (*Match clause*)

Girdideki sözdizimsel temsildeki tümce/sözeylem, sesbilimsel çıktıda tümceye/sözeyleme denk gelen bürünel bir birimle eşlenmelidir; bu bürünel birime ι denir.

$$TÖ/SözÖ \Leftrightarrow \iota$$

b. ÖBEK EŞLE (*Match phrase*)

Girdideki sözdizimsel temsildeki X öbeği, sesbilimsel çıktıda öbeğe denk gelen bürünel bir birimle eşlenmelidir; bu bürünel birime ϕ denir.

$$XÖ \Leftrightarrow \phi$$

c. SÖZCÜK EŞLE (*Match word*)

Girdideki sözdizimsel temsildeki Biçimsözdizimsel Sözcük (BS), sesbilimsel çıktıda biçimsözdizimsel sözcüğe denk gelen bürünsel bir birimle eşlenmelidir; bu bürünsel birime ω denir.

$$BS \Leftrightarrow \omega$$

Devam eden bölümlerde (19)'da bahsedilen sadıklık kısıtlarının uygulama alanlarına örnekler verilecektir. Çeşitli sözdizimsel yapılar üzerine yapılan tartışmalarda görülecektir ki, her bürünsel ulam sözdizimde karşılığı olan ulam ile eşleşmeyebilmektedir. Örneğin, her ı bir TÖ/SözÖ'ne denk gelemeyeceği gibi, her XÖ'nün bir ϕ olarak eşleştirilmediğini, ya da bazı ω türünden birimlerin aslında BS'lerden daha büyük birimler, örn. XÖ'leri, içerebildiklerini gözlemleyeceğiz. Bu gibi durumların hepsi eşleşme uyumsuzlukları olarak sayılmaktadır.

3.2. Sadıklık Kısıtları Dışı Kalan Sözdizimsel Unsurlar

Bürün-sözdizim eşleşmesi yukarıda verilen sadıklık kısıtları ile oluşturulurken, bu eşleşmedeki uyumsuzluklar genellikle düzgünlük kısıtları ile açıklanır. Oysaki eşleşmeye dikkatli bir bakış, daha bürünsel yapılaşma aşamasında (yani sadıklık kısıtları uygulanırken) eşleşmede örtüşme sorunları olduğuna işaret eder. Buna göre, sözdizim ağaç geometrisinin her bir ayrıntısının bürünsel ulamlaşmada ve öbekleşmede temsil edilmediği ortaya çıkmıştır (Truckenbrodt, 1995, 2012; Elfner, 2012; Güneş, 2015; Féry, 2016).

Sadıklık kısıtları doğrultusunda işleyen bürünsel bölütleme algoritmasının sözdizimsel öbek yapıda duyarsız olduğu bazı başlar ve öbekselle yansımalar vardır. Böyle sözdizimsel başlara ve yansımalara olan duyarsızlığın nedeni, genelde bu unsurların bürünsel bölütleme sırasında sesbilim arakesiti için önemsiz olmasıdır. Bürün yapılaşması yalnızca türetim sonunda seslemsel olarak ifade edilecek olan sözdizimsel unsurları hedef alır.

Örneğin, içeriksel sözcükler çoğunlukla sözcük ve öbek düzeyinde eşleştirilirken, işlevsel sözcükler İngilizce gibi pek çok dilde, biçimsel olarak bağımsız bile olsalar, arakesit eşleşmesine girmezler (Selkirk, 1996). Türkçede de çekim öbeklerinin yansımaları genelde eşleşme dışı tutulurken, İngilizcenin aksine, son ilgeç başları (örn. *doğru, için, göre, kadar*) gibi biçimsel olarak bağımsız işlevsel sözcükler bürün yapıda bağımsız bir ω olarak eş bulurlar (Kabak, 2006).

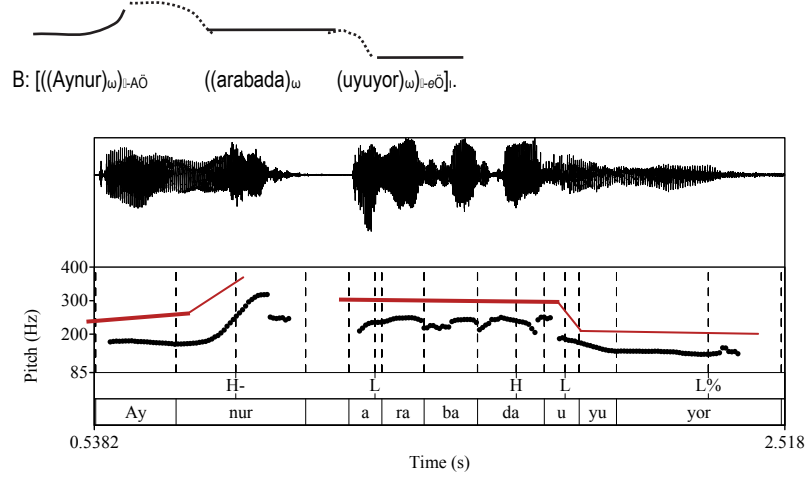
Buna ek olarak, diğer dillerde olduğu gibi (Kaisse, 1985; Nespor & Vogel, 1986; Truckenbrodt, 1995, 1999; Elfner, 2012, 2015) Türkçede de (Güneş, 2015) eksiltili tümcelerın eksiltileu başları ve bu başların yansımaları yüzeydeki sesletim dizisinde olmayacağından sesbilimsel kural ve kısıtlamalarının (bürünsel bölütleme dahil) uygulanma aşamasında gözardı edilirler. Örneğın, aşağıdaki B tümcesindeki sözdizimsel yapı, ifade edilen kısımdan çok daha büyüktür (eksiltili tümcelerın değişik dillerde derin yapıları için bkz. Merchant, 2001 ve Türkçe için bkz. İnce, 2012) – (20)’de eksiltileu kısımların üstü çizilmiştir.

(20) A: Kim arabayı sattı?

B: [[Ahmet_A]_{AÖ} [[arabayı]_{AÖ}-sattı]_{eÖ}]_T *Sözdizimsel temsil*
 [((AHMET)_ω)_φ]_t *Bürünsel temsil*

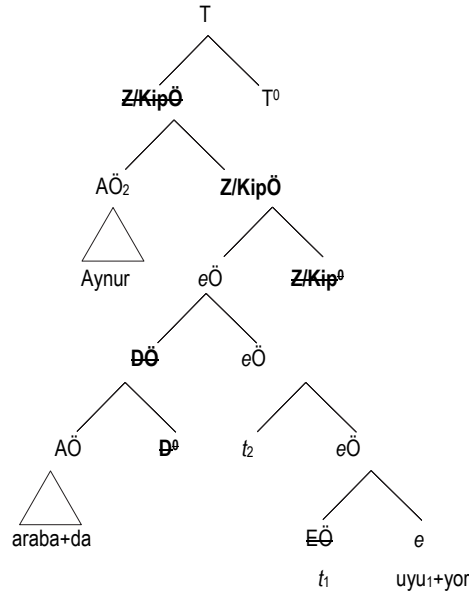
Eksiltili tümcelerdeki kullanılmayan başlar ve yansımaları dışında sözdizimsel ağaçlarda boş olan başlar ve bunların yansımaları da (örneğin boş özneler ya da boş koşaçlar) bürünsel bölütleme dışında tutulurlar. Eğer biçimsözdizimsel sözcük oluşumu sonucu boşalan başlar olursa, bu başlar ve yansımaları da algoritma tarafından gözardı edilir. Buna örnek olarak eylemsel alanda zaman, kiplik ve görünüş bildiren işlevsel başların eylem gövdesine eklenmesi sonucu bu başların ağaca ilk eklendikleri budaklar ve yansımalarının Türkçenin bürün yapılanmasında bir etkisinin olmamasını verebiliriz (Ayrıntılı bilgi için bkz. Güneş, 2015; Güneş & Göksel, 2017; Güneş, 2019). (21B)’deki tümcede sürerlik bildiren kiplik başı *-yor*’un ve yansıması olan Z/KipÖ’nin bölütleyici tarafından gözardı edildiğini görüyoruz. (22)’de (21B)’nin sözdizimsel temsili verilmiştir. Şekil (5)’te (21B)’nin (21A) bağlamında ifade edilmesini örnekleyen PRAAT görseli sunulmuştur. Görselde kolayca takip edilebilecek tonlama, bu tümcenin (21B)’de sunulan bürün yapısı ile ifade edildiğine işaret etmektedir. Buna göre, *arabada+uyuyor* dizgesini saran φ, çekirdeği içeren son φ olarak bölütlenmiştir. Bu φ, eÖ’nin eşleşmesi sonucu oluşmuştur diyebiliriz. Eğer Z/KipÖ arakesitte eşleşmiş olsaydı, şekilde gözlemlenen bürün yapısında Z/KipÖ’nün başattığı (*dominate / to head*) tüm unsurların (yani *Aynur+arabada+uyuyor* dizgesinin tamamı) bu Z/KipÖ’ne denk düşen tek bir φ içinde yer alması beklenirdi. (21A)’daki soru bağlamında verilen B’deki yanıtın böyle bir bürünsel öbekleşme ile ifade edilmesi kabuledilemezdir. Benzer bir şekilde, tümlecindeki adın gövdesine eklenerek ilk eklendiği budağı boş bırakan -DA bulunma durum ekinin baş ettiği öbek (burada basitçe Durum Öbeği olarak kullanılmıştır), yani DÖ, eşleşme dışı kalmıştır.

(21) A: Aynur ne yapıyor?

Şekil 5. (21B) tümcesinin asıl ifadesini örnekleyen PRAAT görseli

(22)

(21B) örneğinde Türkçenin bürün dilbilgisi hakkında bilgi veren önemli bir uyuşmazlık daha göze çarpmaktadır. (21B)'de verilen bürünsel temsilde *arabada* sözcüğünü içeren AÖ'nün, (19b)'deki ϕ ulanlaşmasını sağlayan kısıtın aksine, bir ϕ ile eşleşmediği görülmektedir. Burada bir XÖ'nün (yani AÖ'nün) bir ω olarak eşleştirilmesi söz konusudur. Bu da, (19)'a göre, ara-

kesitte bir uyumsuzluk doğurur. Eylem başlarının tümleçleri ya da geçişsiz eylemlerin büyükçül yansımalarının içinde kalan belirteç öbekleri Türkçede sıklıkla ϕ olarak değil ω olarak eşleşirler ((8)'deki tümleç-eylem öbekleşmesi de buna örnektir) (Üntak-Tarhan, 2006; Kan, 2009; Kamali, 2011; Güneş, 2015). Bunun nedeni, sonraki bölümde açıklanacak olan Türkçenin bürün dilbilgisinde hakim olan düzgünlük kısıtlarıdır (Güneş, 2015).

3.3. Türkçe Bürün Dilbilgisinde Düzgünlük Kısıtları ve Neden oldukları Arakesit Uyumsuzlukları

Düzgünlük kısıtlarını Eşleşme Kuramı çerçevesinde ele alan Ito ve Mester (2017), çeşitli dillerde sözdizim-bürün uyumsuzluklarını ayrıntılı olarak ele almıştır. Düzgünlük kısıtları, bürünel ulamların kendi içlerinde ve birbirleri arasındaki ilişkileri düzenler. Sadıklık kısıtlamaları sonucu oluşan bürün yapısı o dilde geçerli olan düzgünlük kısıtlarına uymadığı durumlarda, sadıklığın düzgünlük sağlamak amacıyla bozulduğunu gözlemleriz. Bu, sözdizim-bürün arakesitinde karşılaşılan eşleşme uyumsuzluklarının en önemli nedenlerinden biridir. Böylesi dilbilgisi-dışı yapılanmalar, o dile ait onarım yöntemleri ile o dilin dilbilgisine uygun hale getirilir. Bu da sadıklık sonucu oluşturulan sözdizime eşbiçimli bürün yapısında bozukluklar meydana getirir. Aşağıda çeşitli dillerin bürün dilbilgisini şekillendiren başlıca kısıtlar listelenmiştir.

(23) *Düzgünlük kısıtlarına birkaç örnek*

a. KAPSAMLAMA (*exhaustivity*): Bürünel aşamalanmadaki α ulamından her kurucu yalnızca aşamalanmada kendinden bir aşağıdaki ulamdan bir kurucuyu içermelidir (d ve d+1 düzeyi ilişkiselliği).

Örn.: Her ϕ birincil olarak bir ω içermelidir ve dizgide başatılmayan hiçbir birim bırakılmamalıdır.

b. YİNELEMESİZLİK (*non-recursivity*): Bürünel aşamalanmadaki α ulamından her kurucu aşamalanmada hemen bir üst düzeydeki ulamdan bir kurucu tarafından başatılmalıdır (d düzeyinin herhangi bir kurucusu tekrar d düzeyinin kurucuları arasında olamaz).

Örn.: Bir ϕ başka bir ϕ türünden bir birimi başatamaz.

c. EN FAZLA İKİCİLLİK (EFI): Bürünel bir öbek en az bir ve en fazla iki öğeden oluşmalıdır.

Örn.: Bir ϕ en fazla iki ω türünden birimi içerebilir.

d. EN AZ İKİCİLLİK (EAI) (*minimal binarity*): Bürünel bir öbek en az iki öğeden oluşmalıdır.

Örn.: Bir ϕ en az iki ω türünden birimi içermelidir.

Türkçenin bürün dilbilgisinde (23a), (23b) ve (23c)'deki kısıtların etken olduğunu söyleyebiliriz (Güneş, 2015). Bu bölümde yalnızca bu üç kısıt tartışılacaktır.

3.3.1. Kapsamlama Kısıtı

KAPSAMLAMA kısıtına (*exhaustivity constraint*) göre, eger sadıklık kısıtlarının uygulanması sonucunda oluşan bürünel yapıda bir ulam kendinden iki düzey daha küçük düzeyde bir ulama ait birimi başatırsa, bu durum (23a)'ya ters düşeceğinden, bu kısıtın etkin olduğu dillerde dilbilgisi-dışı bir yapılanmaya neden olur. Örneğin, [xxx (yyy)_φ]_ı gibi bir temsilde ı birimi içindeki öğelerden hiçbirine dahil olmayan bir dizi bulunmaktadır (yani 'xxx' dizisi) ve bu (23a)'ya karşıdır.

KAPSAMLAMA kısıtına göre, ((xxx)_ω (yyy)_σ)_φ gibi bir temsilde φ türündeki birimin birincil olarak başattığı birimlerden biri aşamalanmada üç düzey alttaki σ türünden bir birimdir. Bu da (23a)'daki kısıta ters düşer.

Sözdizimsel ulamların ilişkiselliği ile karşılaştırdığımızda KAPSAMLAMA açısından bir fark olduğu ortaya çıkar. Örneğin, sözdizimde tümce düzeyi bir öbek (örn. Tümleyici Öbeği) bir AÖ'yü başatlayabileceği gibi, İlgili Tümceciği bağlamında, bir AÖ'nin bir TÖ'ni başatabildiğini görürüz: ((xxx)_{TÖ} yyy_{AÖ})_{AÖ}. Dikkatli okur, İlgili Tümceciği bağlamında KAPSAMLAMA ilkesinin etken olduğu dillerde bürünel yapıda bir eşleşme bozulması olacağını tahmin edebilir. Böylesi durumlarda başatan AÖ φ ile eşleşirken, başattığı TÖ bir ı ile eşleşir. Bu da bize (23a)'ya göre, istenmeyen ((xxx)_ı zzz_ω)_φ yapısını verir⁸. Böyle durumlarda çeşitli yöntemlerle bozuk bürünel yapı 'onarılır'. Örneğin, ((...)_ı_ω)_φ gibi bozuk bir yapıda ı türündeki öbeğin aşamalanış rütbesi φ düzeyine düşürülürse ((...)_φ_ω)_φ gibi ideal bir yapı elde edilir.

3.3.2. Yinelemesizlik Kısıtı

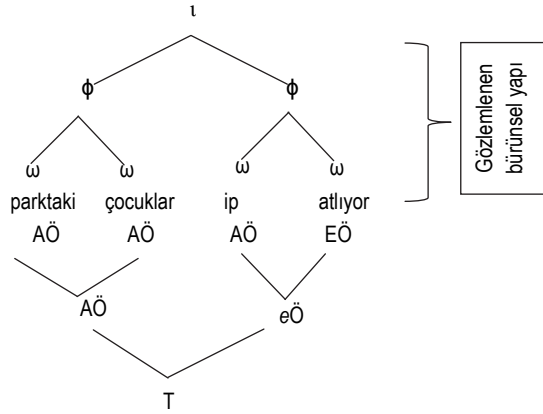
YİNELEMESİZLİK kısıtı ile düzenlenmiş bürünel yapılar, sözdizime sadık bir bürün yapısıyla kökten çelişme tehlikesi altındadır. Bunun nedeni, özellikle Üretici Dilbilgisi kuramları çerçevesinde, sözdizimsel düzeyde bir öbek yapısının aynı türden başka bir öbek yapısını yansıtması ya da başatması, sözdizimsel dilbilgisinin evrensel bir özelliği olarak karşımıza çıkar. YİNELEMESİZLİK kısıtının etkin olduğu Türkçe gibi dillerde sözdizim-bürün eş-

⁸ Féry (2015), bu gibi aşamalanmada kendisinden daha üst ulam türünden birimleri barındıran yapıları *bürünel canavar (prosodic monster)* adını takmıştır ve böylesi yapıların evrensel olarak dilbilgisine aykırı olduğuna işaret etmiştir.

leşmezlikleri beklenmelidir^{9,10}. Eşleşme Kuramı çerçevesinde, yinelemeli sözdizimsel yapıları aynalayan her bürünsel örüntü YİNELEMESİZLİK kısıtına ters düşer.

Yukarıda (4)'te basitleştirilmiş olarak verilen örneğe ayrıntılarıyla geri dönecek olursak, gözlemlenen bürünsel temsilin sözdizimsel temsilden daha 'düz' ve daha az karmaşık olduğunu görebiliriz¹¹. Bunun nedeni, YİNELEMESİZLİK kısıtına uymayan sadık bürünsel yapının düzeltilmesi sonucu (ya da bürünsel yapı oluşumu sırasında böyle oluşumlardan kaçınılması sonucu) oluşan eşleşmedeki bozulmalardır.

(24)

Yukarıdaki örnekte sözdizimsel temsil ile gözlemlenen bürün yapısının öbeksal temsili arasında (19)'da bahsedilen eşleşme kısıtlarına göre uyumsuzluklar olduğu gözlemlenmektedir. Eşleşme kısıtlarının (24)'teki sözdizimsel girdiye sadık şekilde eşleştiği bürünsel öbeklenme aşağıda (25)'te verilmiştir. Buna göre, özellikle ϕ düzeyinde bir örtüşme sorunu gözlem-

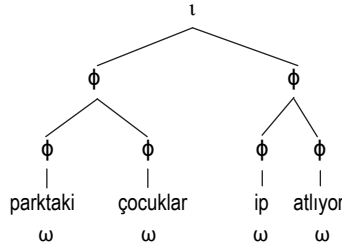
⁹ YİNELEMESİZLİK kısıtının etkin olmadığı bürünsel dilbilgilerine örnek olarak Japonca (Kubozono, 1989; Ito & Mester, 2012), Almanca (Féry & Schubö, 2010), İrlandaca (Elfner, 2012) ve Tagalog (Güneş, 2015) verilebilir.

¹⁰ Féry (2016), Türkçede ϕ düzeyinde YİNELEMESİZLİK kısıtının etkin olmadığını önesürmüştür, ancak bu görüş sınırlı bir veri üzerinden savunulduğu için, tartışmaya açıktır.

¹¹ Dağılımsal Biçimbilim (*Distributed Morphology*) (Halle & Marantz, 1993) yaklaşımını benimseyen kuramcılar, biçimbirimleri de öbek yapısı ağaçlarının temsiline dahil ederler. Bu kurama göre, ana metindeki (24)'teki temsil bile derin yapıdaki tüm biçimsözdizimsel ayrıntıları sunmakta yetersizdir. Türkçenin bürün yapısının biçimsözdizimsel birimlerle eşleşmesi konusunu Dağılımsal Biçimbilim açısından ele alan Güneş (2015), özellikle bağlantılı dillerde biçimsözdizim ve bürün arasında uyumsuzlukların daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Bunun nedeni Dağılımsal Biçimbilime göre, ayrı budaklanmalarla ve bağımsız başlar olarak temsil edilen ekler, bürünsel açıdan etkin hedef aldığı sözcüğe bağımlıdır.

lenmektedir. (25)'teki beklenen sadık ve eşbiçimli yapılanmada (24)'teki asıl gözlemlenen örüntüde olmayan dört ϕ daha bulunmaktadır. Bunlar, her ω 'yı ayrı ayrı başatacak şekilde dizilmişlerdir. Bu açıdan, ilk bakışta sözdizim-bürün arakesiti açısından tam bir eşleşme örneği olan (24)'teki tümce, sözdizimsel temsil ayrıntılandırıldığında, eşleşme uyumsuzluğuna örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu uyumsuzluğun bürünsel türetme süresince sadıklık kısıtlarından sonra gelen bir aşamada oluştuğu varsayılmaktadır.

(25) (24)'teki sözdizimsel temsile göre beklenen bürünsel yapılanma

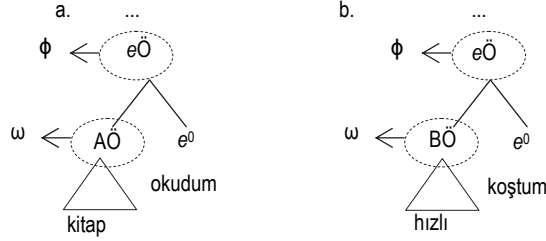
(25)'te temsil edilen bürün yapısı Türkçede kabuledilmeyen bir yapıdır. Sadıklık kısıtlarının evrensel olarak uygulanan kısıtlamalar olduğu varsayımıyla, (25)'teki temsilin (4)'teki gibi gözlemlenen bürünsel oluşumunun erken (derin bürün yapıdaki) aşamalarından biri olduğu varsayılır. Bu anlayışa göre, (25)'teki sadık yapıya uygulanan düzgünlük kısıtları bu yapının çeşitli şekillerde yeniden düzenlenmesine (onarılmasına) neden olur. Bu yeniden düzenlenme sonucu oluşan yeni bürünsel yapı, sözdizim kurallarından çok, bürün dilbilgisi kurallarına uyacağından, eşleşme bozuklukları gözlemlenmesi beklenir.

(24) ve (25)'teki bürün yapıları karşılaştırıldığında, (24)'te bürün yapısındaki yinelemeli ϕ öbeklerinin yinelemesiz hale geldiğini görüyoruz. Burada, t 'nin doğrudan başattığı ϕ öbekleri tutulurken, bu iki ϕ öbeğinin başattığı toplamda dört ϕ düşürülmüş ya da eşleşme dışı kalmıştır.

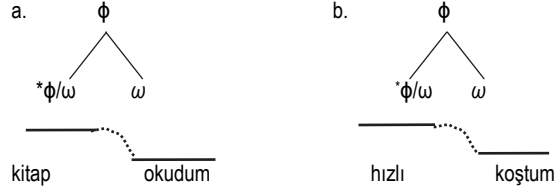
Önceden bahsedilen eylem başlarının tümleçlerinin ve geçissiz eylemlerin belirteç öbeklerinin Türkçede sıklıkla ϕ olarak değil ω olarak eşleştiği gerçeği YİNELEMESİZLİK kısıtına bağlanır. Buna göre, sözdizimde XÖ türünden bir tümleç ya da belirteç alan her başın büyükçül yansıması eşleşme sonucu yinelemeli bürünsel yapılar oluşturacaktır ve bu da YİNELEMESİZLİK kısıtıyla örtüşmeyecektir (bkz. (26) ve (27)). Bu durumu önlemek için,

Türkçede sözdizimde bir baş tarafından seçilen büyükçül yansımalar, eğer bu baş sesletilecekse, bürün yapısında ω olarak eşleşir.

(26)

(27)

3.3.3. En Fazla İkiçillik (EFİ) Kısıtı

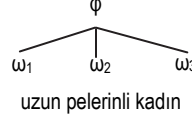
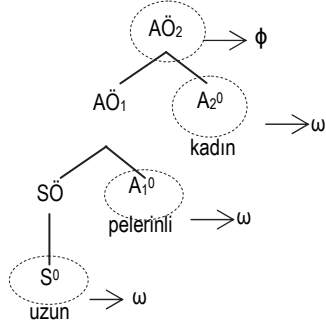
Ritmik uyum nedeniyle oluşan eşleşme bozuklukları sıkça karşılaştığımız diğer bir uyum bozukluğu nedenidir. Genellikle konuşma ahengi etkileriyle (*eurythmic effects*), bürünsel kurucuların ritmik öbeklenmesini ve bürünsel ağırlığını ilgilendiren ilişkilendirmeler sözdizime sadık bürünsel yapılanmalarda eşleşme bozulmalarına neden olabilir. EFİ bu türden bir ritmik ahenk sağlamak için kullanılan bir kısıttır. Güneş (2015), bu kısıtın Türkçede de etkin olduğunu ve ϕ içi ω sayısını düzenlediğini, öne sürmüştür. Buna göre, Türkçede ϕ düzeyindeki kurucular ikiden fazla ω içeremez. Bunun sonucu olarak, girdideki sözdizimsel yapıya göre ayrı ω 'lar olarak eşleşmesi gereken sözcükler, EFİ doğrultusunda bağımsız birer ω olarak bölütlenmezler. Bu gibi durumlarda oluşabilecek ω düzeyi öbeklenme ϕ içerisinde en fazla iki ω olmak koşuluyla değişik şekillerde gerçekleşebilir. Aşağıda, (28)'de verilen örnekte, eşleşmede sözdizime sadık yapıya göre ve YİNELEMESİZLİK kısıtı da göz önünde bulundurulurken, verilen $A\bar{O}_2$ ile eşleşen ϕ 'da üç ω olması beklenir (her bir sözcük için bir ω)¹².

¹² Ana metinde, (28)'de verilen örnek çok anlamlı olabilmekle (i. *uzun* sözcüğü *pelerin* sözcüğünün belirteci, veya ii. *uzun* sözcüğü *kadın* sözcüğünü niteliyor), örnekte bahsedilen bürünsel yapılanma birinci okumayı, yani '*pelerini uzun olan kadın*' okumasını temsil etmektedir.

(28) [Uzun pelerinli kadın...]AÖ

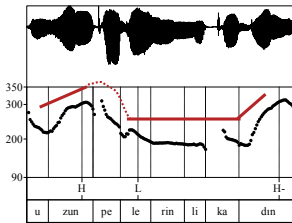
a. (28)'in sözdizimsel temsili

b. (28) için beklenen bürün yapısı

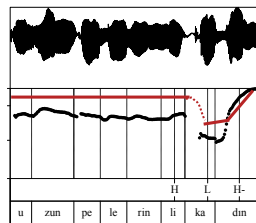

Yukarıdaki örnekte, eğer eşlenirse yinelemeli ϕ öbeklenmesine neden olacağından, AÖ₁'nün büyükçül yansıması bir ϕ ile eşleşmemektedir. Aynı şekilde bir yineleme sorununu ortadan kaldırmak için SÖ de eşleşme dışı kalmış ve yalnızca bu öbeğin ifade edilen başı olan *uzun* sözcüğü bir ω ile eşleşmiştir. Bunun sonucunda, SÖ, AÖ₁ ve AÖ₂'nin başlarının ayrı birer ω olarak eşleşmesi beklenmektedir. (28)'in sözdizimsel temsili ve YİNELEMESİZLİK kısıtına uyacak şekilde beklenen bürün yapısı sırasıyla (28a) ve (28b)'de verilmiştir.

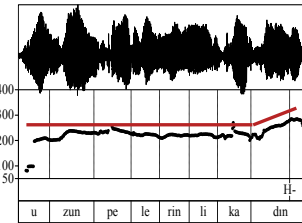
Ancak gözlemlenen bürünsel yapılaşma, (28)'deki AÖ₂ ile eşleşen ϕ 'ın bir ω ya da en fazla iki ω 'dan oluşabileceğini göstermektedir. (28)'in çeşitli ifade edilme şekilleri aşağıda (29)'da listelenmiştir ve Şekil (6)'da her ifade edilme şeklinin vurgusal örüntüsü PRAAT görseli olarak verilmiştir.

(29) (a) [((UZUN) ω (pelerinli kadın) ω) ϕ ...](b) [((UZUN PELERİNLİ) ω (kadın) ω) ϕ ...](c) [((UZUN PELERİNLİ KADIN) ω) ϕ ...]

Şekil 6a. (29a)'nin görseli

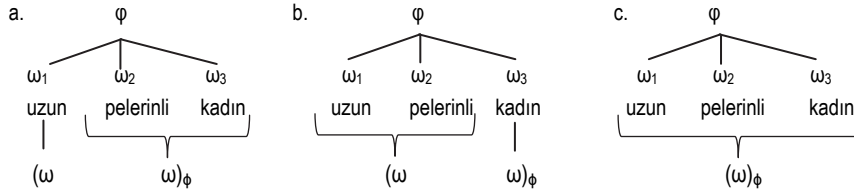
Şekil 6b. (29b)'nin görseli

Şekil 6c. (29c)'nin görseli

(29)'da listelendiği gibi, üç ω içermesi tahmin edilen bir ϕ için çeşitli ω düzeyi gruplamalar yapılabilir de, bu gruplamaların hiçbiri tahmin edildiği gibi üç ω içermemektedir. Bu durum, yukarıda verilen PRAAT görsellerinde açıkça gözlemlenebilir. Ya (29a) ve (29b)'deki gibi (baş ve baş dışı olmak üzere) iki ω (sırasıyla Şekil (6a) ve (6b)), ya da (29c)'de olduğu gibi tek ω (Şekil (6c)) içerebilmektedir. Bu, Türkçenin bürün dilbilgisinin diğer bir özelliğine işaret etmektedir. Genel olarak görülen şudur ki, Türkçede bir ϕ en fazla iki ω içerebilmektedir. Bu da EFi kısıtının Türkçede etkin olduğunu gösterir. Buna göre, sözdizimsel girdi ile eşleşme sonucu türetilen fazla ω 'lar bir şekilde bir ya da iki ω 'ya indirgenir. Bir onarım yöntemi olarak, fazlalık ω 'ların sayıları komşu ω 'lar ile birleştirilerek düşürülebilir. Yukarıdaki (28) ve (29)'daki gibi bir örnekte ω birleştirmesinin birden çok yolu olabileceği görülüyor. Aşağıda, (30)'da, (28b)'de verilen tahmini bürün yapısının EFi kısıtına uyacak şekilde ω düzeyinde yeniden düzenlenmesi sonucu oluşacak seçenekler sunulmuştur. Şekil (6)'daki öbeklenmelerle karşılaştırıldığında anlaşılacağı gibi, (30)'da sunulan olası bütün onarım seçenekleri konuşma dilinde gözlemlenebilir düzenlemelerdir.

(30) (28b)'nin EFi kısıtına uyacak şekilde onarımı

Burada öne çıkan durum, ω düzeyindeki birleştirme her ne türlü olursa olsun, sonuçta oluşan bürün yapısının bu ve önceki bölümlerde bahsedilen tüm kısıtlara uyacağından kabuledilebilir yapılanmalar olduğudur. Tahmin edildiği gibi, (30)'da listelenen üç seçenek de bu öbeğin çeşitli ifade edilme şekilleri arasında yer alır. (30a)'da *pelerinli* ve *kadın* sözcükleri ile eşleşen ω 'lar birleştirilerek (29a)'yı oluşturmuştur. (30b)'de *uzun* ve *pelerinli* sözcüklerine denk gelen ω 'lar birleştirilerek (29b) elde edilmiştir. Son olarak, (30c)'de bu ϕ içerisindeki tüm ω 'lar birleştirilip (29c)'deki tek ω 'lı ϕ kurulmuştur. Elbette, sonuçta oluşan bürünsel yapılanma sözdizimsel girdideki öbeklenmeden ayrılmaktadır ve eşleşmede bozukluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. Sonuç

Bu bölüm, Türkçenin bürün yapısının temel özelliklerine kısa bir giriş niteliğindedir. Bölümde, bürün-sözdizim arakesiti alanında öne çıkan birkaç sözdizimsel ilişki ve yapı bürünsel özellikleriyle birlikte tartışılmıştır. Bu tartışmaya göre, Türkçenin bürün yapısı ana hatlarıyla kaynak tümcelerin sözdizim yapısını büyük oranda yansıtmaktadır. Gözlemlenen uyumsuzlukların üç temel nedeni olduğu görülmüştür. Bunlar, (i) sözdizimsel dilbilgisi kurallarından bağımsız işleyen Türkçenin bürünsel dilbilgisi kuralları, (ii) odaklanmanın (ve genel olarak bilgi yapılanmasının) bürün yapısına etkileri ya da (iii) belirli sözdizimsel birimlerin ve yapılanmaların eşleşme sırasında bürünsel bölütleme algoritması tarafından gözardı edilmesi olarak sıralanabilir.

Son olarak, dillerin bürünsel yapılarının genetik bağlar kadar bölgesel etkileşimlerle de şekillendiği unutulmamalıdır (Nash, 1973). Buna göre, bu çalışmada bahsedilen İstanbul Türkçesinin bürün dilbilgisini daha iyi anlamak için diğer Türk dillerinin bürün yapıları ile karşılaştırmalı çalışmalar yapılabileceği gibi, Türkçenin bölgesel olarak etkileşimde bulunabileceği Kafkas, İran ve Orta Asya dillerinin de bürünsel özellikleri dikkate alınmalıdır. Bürünsel sistemleri bölgesel olarak ele alan ve içinde Türkiye Türkçesinin de bulunduğu en son çalışma, C. Gussenhoven ve A. Chen tarafından (2020)'de yayınlanacak olan el kitabıdır.

Kaynakça

- Bennett, R., & Elfner, E. (2019). The syntax-prosody interface. *Annual Review of Linguistics*, 5(1), 151-171.
- Boersma, P., & Weenink, D. (2011). "Praat: Doing phonetics by computer [bilgisayar yazılımı]." [http:// www.praat.org](http://www.praat.org).
- Büring, D. (2003). On D-trees, Beans, and B-accent. *Linguistics and Philosophy* 26(5), 511-545.
- Cheng, L. L. S., & Downing, L. J. (2007). The prosody and syntax of Zulu relative clauses. *SOAS Working Papers in Linguistics* 15, 51-63.
- Cheng, L. L. S., & Downing, L. J. (2016). Phasal syntax = cyclic phonology? *Syntax*, 19(2), 156-191.
- Chomsky, N., & Halle, M. (1968). *The sound patterns of English*. Harper ve Row.
- Constant, N. (2014). *Contrastive topic: Meanings and realizations*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. University of Massachusetts Amherst.
- Elfner, E. (2012). *Syntax-prosody interactions in Irish*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. University of Massachusetts Amherst.
- Elfner, E. (2015). Recursion in prosodic phrasing: Evidence from Connemara Irish. *Natural Language and Linguistic Theory* 33(4), 1169-1208.

- Elfner, E. (2018). The syntax–prosody interface: current theoretical approaches and outstanding questions. *Linguistic Vanguard* 4(1), 1-14.
- Elordieta, G. (2008). An overview of theories of the syntax-phonology interface. *Anuario del Seminario de Filología Vasca “Julio de Urquijo”* 42(1), 209-286.
- Elordieta, G. (2015). Recursive phonological phrasing in Basque. *Phonology* 32(1), 49-78.
- Ergenç, İ. (1995). *Konuşma dili ve Türkçenin söyleyiş sözlüğü*. Multilingual Yayınları.
- Erguvanlı, E. (1984). *The function of word order in Turkish grammar*. University of California Press.
- Erkū, F. (1983). *Discourse pragmatics and word order in Turkish*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. University of Minnesota.
- Féry, C. (2010). The intonation of Indian languages: An areal phenomenon. İçinde I. Hasnain, & S. Chaudhury (Yay.), *Problematizing language studies. Festschrift for Ramakant Agnihotri* (ss. 288-312). Aakar Books.
- Féry, C. (2013). Focus as prosodic alignment. *Natural Language and Linguistic Theory* 31(3), 683-734.
- Féry, C. (2015). Extraposition and prosodic monsters in German. İçinde L. Frazier, & T. Gibson (Yay.), *Explicit and implicit prosody in sentence processing* (ss. 11-37). John Benjamins.
- Féry, C. (2016). *Intonation and Prosodic Structure*. Cambridge University Press.
- Féry, C., & Schubö, F. (2010). Hierarchical prosodic structures in the intonation of center-embedded relative clauses. *The Linguistic Review* 27(3), 293-317.
- Ghini, M. (1993). Ø-formation in Italian: A new proposal. İçinde C. Dyck (Yay.), *Toronto Working Papers in Linguistics* (ss. 41-78). University of Toronto.
- Göksel, A. (1998). Linearity, focus and the postverbal position in Turkish. İçinde L. Johanson (Yay.), *The mainz meeting: Proceedings of the 7th international conference on Turkish linguistics* (ss. 85-106). Harrassowitz Verlag.
- Göksel, A. (2011). A phonosyntactic template for Turkish: Base generating free word order. İçinde A. Nolda, & O. Teuber (Yay.), *Morphology and syntax multidimensional* (ss. 45-76). de Gruyter Mouton.
- Göksel, A. (2013). Flexible word order and anchors of the clause. *SOAS Working Papers in Linguistics* 16, 3-25.
- Göksel, A., & Özsoy, S. (2000). Is there a focus position in Turkish? İçinde A. Göksel, & C. Kerslake (Yay.), *Studies on Turkish and Turkic languages: Proceedings of the 9th international conference on Turkish linguistics* (ss. 219-228). Harrassowitz Verlag.
- Göksel, A., & Özsoy, S. (2003). dA as a focus/topic associated clitic in Turkish. *Lingua*, 113(11), 1143-1167.
- Güneş, G. (2013a). Limits of prosody in Turkish. İçinde E.T. Erguvanlı (Yay.), *Updates in Turkish phonology. Dilbilim Araştırmaları Dergisi* 2013(1), 133-169.
- Güneş, G. (2013b). On the role of prosodic constituency in Turkish. İçinde U. Özge (Yay.), *Proceedings of the 8th workshop on altaic formal linguistics* (ss. 115-128). MIT Working Papers in Linguistics.
- Güneş, G. (2014). Constraints on syntax-prosody correspondence: The case of clausal and subclausal parentheticals in Turkish. *Lingua* 150, 278-314.
- Güneş, G. (2015). *Deriving prosodic structures* [LOT Dissertation Series, 397], [Yayımlanmış Doktora Tezi]. LOT.
- Güneş, G. (2019). *Morphosyntax and phonology of agreement in Turkish*. Ms., Leiden University.

- Güneş, G., & Göksel, A. (2017). The source of variable prominence in complex morphosyntactic words in Turkish. The Com(parative) Syn(tax) Meeting. Leiden University, Şubat 2017.
- Gürer, A. (2015). *Semantic, prosodic, and syntactic marking of information structural units in Turkish*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Boğaziçi University.
- Gürer, A. (2020). *Information structure within interfaces: Consequences for the phrase structure*. de Gruyter Mouton.
- Gussenhoven C. (2004). *The phonology of tone and intonation*. Cambridge University Press.
- Gussenhoven, C., & Chen, A. (2020). *The Oxford handbook of language prosody*. Oxford University Press.
- Halle, M., & Marantz, A. (1993). Distributed Morphology and the pieces of inflection. İçinde K. Hale, & S. Keyser (Yay.), *The view from building 20: Essays in linguistics in honor of Sylvain Bromberger* (ss. 111-176). MIT Press.
- Hayes, B. (1989). The prosodic hierarchy in meter. İçinde P. Kiparsky, & G. Youmans (Yay.), *Rhythm and meter* (ss. 201-260). Academic Press.
- İnce, A. (2012). Sluicing in Turkish. İçinde J. Merchant, & A. Simpson (Yay.), *Sluicing: Cross-linguistic perspectives* (ss. 248-269). Oxford University Press.
- Inkelas, S., & Zec, D. (1990). Prosodically constrained syntax. İçinde S. Inkelas, & D. Zec (Yay.), *The phonology-syntax connection* (ss. 365-378). University of Chicago Press.
- İpek, C. (2011). Phonetic realization of focus with no on-focus pitch range expansion in Turkish. *Proceedings of the 17th International Congress of Phonetic Sciences* (ss. 140-143). City University of Hong Kong.
- İpek, C. (2015). *The phonology and phonetics of Turkish intonation*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. University of Southern California.
- İpek, C., & Jun, S. A. (2013). *Towards a model of intonational phonology of Turkish: Neutral intonation*. Proceedings of Meetings of Acoustics 19, 060230.
- İpek, C., & Jun, S. A. (2014). Distinguishing phrase-final and phrase-medial high tone on finally stressed words in Turkish. İçinde N. Campbell, D. Gibbon, & D. Hirst (Yay.), *Proceedings of the 7th speech prosody international conference* (ss. 393-397). <http://fastnet.netsec.ie/sp7/sp7book.pdf>.
- Ishihara, S. (2007). Major phrase, focus intonation and multiple spell-out (MaP, FI, MSO). *The Linguistic Review*, 24(2-3), 137-167.
- Ishihara, S. (2014). Match theory and the recursivity problem. İçinde S. Kawahara, & M. Igarashi (Yay.), *Proceedings of FAJL 7: Formal approaches to Japanese linguistics* (ss. 69-88). MIT Working Papers in Linguistics.
- İşsever, S. (2003). Information structure in Turkish: The word order-prosody interface. *Lingua*, 113(11), 1025-1053.
- İşsever, S. (2006). On the NSR and focus projection in Turkish. İçinde S. Yağcıoğlu, & A. Cem Değer (Yay.), *Advances in Turkish linguistics: Proceedings of the 12th international conference on Turkish linguistics* (ss. 421-435). Dokuz Eylül University Press.
- İşsever, S. (2019). On the ban on postverbal wh phrases in Turkish: A syntactic account. İçinde A. S. Özsoy (Yay.), *Word Order in Turkish* (ss. 67-90). Studies in Natural Language and Linguistic Theory (97). Springer.
- Ito, J., & Mester, A. (2012). Recursive prosodic phrasing in Japanese. İçinde T. Borowsky, S. Kawahara, T. Shinya, & M. Sugahara (Yay.), *Prosody matters: Essays in honor of Elisabeth Selkirk* (ss. 280-303). Equinox.
- Ito, J., & Mester, A. (2013). Prosodic subcategories in Japanese. *Lingua* (124), 20-40.

- Ito, J., & Mester, A. (2017). Match theory and prosodic wellformedness constraints. İçinde H. Zhang (Yay.), *Prosodic Studies: Challenges and Prospects*. Routledge. https://people.ucsc.edu/~ito/papers/2017_ito_mester_match_theory_and_wfcs.pdf.
- Jun, S. A. (Yay.), (2005). *Prosodic typology: The phonology of intonation and phrasing*. Oxford University Press.
- Jun, S. A. (Yay.), (2014). *Prosodic typology II: The phonology of intonation and phrasing*. Oxford University Press.
- Kabak, B. (2006). An obstacle to the morphologization of postpositions. *Studies in Language*, 30(1), 33-68.
- Kabak, B., & Vogel, I. (2001). The phonological word and stress assignment in Turkish. *Phonology*, 18(3), 315-360.
- Kaisse, E. M. (1985). *Connected speech: The interaction of syntax and phonology*. Academic Press.
- Kalivoda, N. (2018). *Syntax-prosody mismatches in optimality theory*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. University of California.
- Kamali, B. (2011). *Topics at the PF interface of Turkish*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Harvard University.
- Kamali, B., & Büiring, D. (2011). Topics in Questions. *GLOW* 34, Vienna.
- Kan, S. (2009). *Prosodic domains and the syntax-prosody mapping in Turkish*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Boğaziçi University.
- Kennelly, S. (1999). The syntax of the p-focus position in Turkish. İçinde G. Rebuschi, & L. Tuller (Yay.), *The grammar of focus* (ss. 179-211). John Benjamins.
- Konrot, A. (1981). Physical correlates of linguistic stress in Turkish. *University of Sussex Language Centre Occasional Papers* 24, 26-52.
- Kubozono, H. (1989). Syntactic and rhythmic effects on downstep in Japanese. *Phonology* 6(1), 39-67.
- Kühn, J. (2014). Towards focus typology in Turkish. İçinde M. Oliveira Jr. (Yay.), *IV Colóquio Brasileiro De Prosódia Da Fala (Sayı: 2)*. Federal University of Alagoas.
- Ladd, D. R. (2008). *Intonational Phonology*. (2. Baskı). Cambridge University Press.
- Levi, V. S. (2005). Acoustic correlates of lexical accent in Turkish. *Journal of the International Phonetic Association* 35(1), 73-97.
- McCarthy, J., & Prince, A. (1995). Faithfulness and reduplicative identity. İçinde J. Beckman, L. Wals-Dickie, & S. Urbanczyk (Yay.), *Papers in optimality theory* [University of Massachusetts Occasional Papers in Linguistics 18] (ss. 249-384). GLSA.
- McCawley, J. D. (1968). *The phonological component of a grammar of Japanese*. Mouton.
- Merchant, J. (2001). *The syntax of silence: Sluicing, islands, and the theory of ellipsis*. Oxford University Press.
- Myrberg, S. (2013). Sisterhood in prosodic branching. *Phonology* 30(1), 73-124.
- Nash, R. (1973). *Turkish Intonation: An Instrumental Study*. Mouton, The Hague.
- Nespor, M., & Vogel, I. (1986). *Prosodic Phonology*. Foris Publications.
- Newell, H. (2008). *Aspects of the morphology and phonology of phases*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. McGill University.
- Odden, D. (1987). Kimatuumbi phrasal phonology. *Phonology Yearbook* 4, 13-36.
- Özçelik, Ö. (2017). The Foot is not an obligatory constituent of the Prosodic Hierarchy: "Stress" in Turkish, French and child English. *The Linguistic Review* 34(1), 157-213.

- Özge, U. (2003). *A tune-based account of Turkish information structure*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Özge, U., & Bozşahin, C. (2010). Intonation in the grammar of Turkish. *Lingua* 120(1), 132-175.
- Pak, M. (2008). *The postsyntactic derivation and its phonological reflexes*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. University of Pennsylvania.
- Pierrehumbert, J. (1980). *The phonology and phonetics of English intonation*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. MIT.
- Pierrehumbert, J., & Beckman, M. (1988). *Japanese tone structure*. MIT Press.
- Prince, A., & Smolensky, P. (2004). Optimality theory: Constraint interaction in generative grammar. İçinde J. McCarthy (Yay.), *Optimality theory in phonology: A reader* (ss. 3-71). Blackwell.
- Prince, A., & Smolensky, P. (1993). *Optimality theory: Constraint interaction in generative grammar*. Ms., Rutgers University and University of Colorado at Boulder.
- Rotenberg, J. (1978). *The syntax of phonology*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. MIT.
- Samuels, B. (2009). *The structure of phonological theory*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Harvard University.
- Sandler, W. (2011). Prosody and syntax in sign language. *Transactions of the philological society* 108, 298-328.
- Scheer, T. (2010). *A guide to morphosyntax-phonology interface theories: How extra-phonological information is treated in phonology since Trubetzkoy's Grenzsignale*. de Gruyter Mouton.
- Scheer, T. (2012). *Direct interface and one-channel translation: A non-diacritic theory of morphosyntax-phonology interface*. de Gruyter Mouton.
- Seidl, A. (2001). *Minimal indirect reference: A theory of the syntax-phonology interface*. Routledge.
- Selkirk, E. (1972). *The phrasal phonology of English and French*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. MIT.
- Selkirk, E. (1984). *Phonology and syntax: The relation between sound and structure*. MIT Press.
- Selkirk, E. (1986). On derived domains in sentence phonology. *Phonology Yearbook* 3, 371-405.
- Selkirk, E. (1995). Sentence prosody: Intonation, stress, and phrasing. İçinde J. Goldsmith (Yay.), *The handbook of phonological theory* (ss. 550-569). Blackwell.
- Selkirk, E. (1996). The prosodic structure of function words. İçinde J. Morgan, & K. Demuth (Yay.), *Signal to syntax: Bootstrapping from speech to grammar in early acquisition* (ss. 187-214). Erlbaum.
- Selkirk, E. (2005). Comments on intonational phrasing. İçinde S. Frota, M. Vigário, & M. J. Freitas (Yay.), *Prosodies: with special reference to Iberian languages* (ss. 11-58). de Gruyter Mouton.
- Selkirk, E. (2009). On clause and intonational phrase in Japanese: the syntactic grounding of prosodic constituent structure. *Gengo Kenkyu* 136, 35-73.
- Selkirk, E. (2011). The syntax-phonology interface. İçinde J. Goldsmith, J. Riggle, & A.C.L. Yu (Yay.), *The handbook of phonological theory* (ss. 435-484). (2. Baskı). Blackwell.
- Selkirk, E., & Lee, S. (Yay.). (2015). *Phonology* 32(1).
- Şener, S. (2010). *(Non-)peripheral matters in Turkish syntax*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. University of Connecticut.
- Shattuck-Hufnagel, S., & Turk, A. (1996). A prosody tutorial for investigators of auditory sentence processing. *Journal of Psycholinguistic Research* 25(2), 193-247.

- Steedman, M. (1991). Structure and Intonation. *Language* 67(2), 260-296.
- Truckenbrodt, H. (2012). Effects of indefinite pronouns and traces on verb stress in German. İçinde T. Borowsky, S. Kawahara, T. Shinya, & M. Sugahara (Yay.), *Prosody matters: Essays in honor of Elisabeth Selkirk* (ss. 487-513). Equinox.
- Truckenbrodt, H. (1995). *Phonological phrases: their relation to syntax, focus, and prominence*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. MIT.
- Truckenbrodt, H. (1999). On the relation between syntactic phrases and phonological phrases. *Linguistic Inquiry* 30(2), 219-56.
- Truckenbrodt, H. (2007). The syntax-phonology interface. İçinde P. de Lacy (Yay.), *The Cambridge handbook of phonology* (ss. 435-456). Cambridge University Press.
- Üntak-Tarhan, A. (2006). *Topics in syntax-phonology interface in Turkish: Sentential stress and phases*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.
- Wagner, M. (2005). *Prosody and recursion*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. MIT.
- Wagner, M. (2010). Prosody and recursion in coordinate structures and beyond. *Natural Language and linguistic theory* 28(1), 183-237.
- Wagner, M. (2015). Phonological evidence in syntax? İçinde T. Kiss, & A. Alexiadou (Yay.), *Syntax-theory and analysis: An international handbook* (ss. 1154-1198). de Gruyter Mouton.
- Wagner, M., & Watson, D. (2010). Experimental and theoretical advances in phonology: A review. *Language and Cognitive Processes* 25(7-9), 905-45.
- Zwicky, A., Kaisse, E., Hale, K., & Selkirk, E. (1987). Government and tonal phrasing in Papago. *Phonology Yearbook* 4(1), 151-183.

Kısaltmalar

AÖ	Ad Öbeği
BelÖ	Belirtme Öbeği
DÖ	Durum Öbeği (<i>İngilizcede kp</i>)
EÖ	Eylem Öbeği
EÖ	Küçük Eylem Öbeği
T	Tümce
Z/KipÖ	Zaman/Kiplik Öbeği

Bölümde Kullanılan Terimler Listesi

Ayak	Foot
Belirtisiz	Unmarked
Bürünsel Aşamalanma Kuramı	Prosodic Hierarchy Theory
Bürünsel Sadıklık Kısıtları	Faithfulness Constraints
Bürünsel Sözcük	Prosodic Word
Çekirdek	Nucleus
Çekirdek Öncesi	Pre-Nucleus

Çekirdek Sonrası	Post-Nucleus
Dağılımsal Biçimbilim	Distributed Morphology
Düzensizlik Kısıtları	Well-Formedness Constraints
En Az İkicilik Kısıtlaması	Minimal Binarity Constraint
En Fazla İkicilik Kısıtlaması	Maximal Binarity Constraint
En Uygunluk Kuramı	Optimality Theory
Eşleme Kuramı	Match Theory
Ezgisel Öbek	Intonational Phrase
Genel Hizalama	Generalized Alignment
Kapsamlama Kısıtı	Exhaustivity Constraint
Karşıtsal Konu	Contrastive Topic
Konuşma Ahengi Etkileri	Eurythmic Effects
Kurucu Yer Değiştirme	Constituent Displacement
Özerkparçalı-Ölçülü Sesbilim	Autosegmental-Metrical Phonology
Sesbilimsel Öbek	Phonological Phrase
Seslem	Syllable
Sınır Hizalama	Edge Alignment
Sözce	Utterance
Ulamsal Dilbilgisi	Categorial Grammar
Uygunluk Kuramı	Correspondence–Theory
Yansız	Unmarked
Yinelemesizlik	Non-Recursion